

Balatonyi Judit

Házasságkötések / házasságtervezés a Covid-19 idején

Struktúra, ágencia és személyes döntéshozás

DOI: [10.54742/tabula.2021.1.01](https://doi.org/10.54742/tabula.2021.1.01)

Kulcsszavak: változó házasságkötési minták; Covid-19; mikroesküvők; elválasztott esküvők; ágencia; személyes döntéshozás

Kutatási probléma és kérdések:

A Covid-esküvők másságáról és hasonlóságáról

1.

A SARS-CoV-2 vírus okozta világjárvány alatt a hazai és a nemzetközi (1) házasságkötések jellemzői jelentősen megváltoztak. 2020. március és június között, a tágabban értelmezett karantén időszaka alatt számos magyarországi lakodalmat és polgári esküvőt elhalasztottak, átszerveztek, illetve lemondtak. Ugyanakkor, különböző okok miatt, lakodalom, lakodalmi szolgáltatók és szolgáltatások nélkül is megesküdtek a párok polgári és/vagy egyházi szertartás keretében két tanú előtt vagy a szűkebb család körében. Ezek az események magányosan vagy a szűkebb családi, baráti és/vagy szomszédsági körben folytatódtak, kisebb evés-ivásokba, beszélgetésekbe torkollottak. Nem voltak ritkák az esküvői szertartást követő gyorsétteremben tett látogatások, pizzarendelések sem, ahogy az sem, hogy a friss házasok próbálták megvalósítani a „hagyományos” lakodalmak néhány rítusszerű elemét: eljárták az *első táncot* (akár a panellakás erkélyén) vagy közösen szelték fel az esküvői tortát. A jelenséget élénk médiafigyelem kísérte már a kezdetektől. Hírt adtak a furcsa, rendhagyó, kisebb, puritánabb, személyesebb újfajta esküvőről, azok másságáról. Az újabb fajta esküvőket *karanténesküvőknek*, *Covid-esküvőknek*, *miniesküvőknek*, *mikrolakodalomnak* nevezték. (2) Röviddel a karantén után látszólag minden visszatért a régi kerékvágásba. Újból beindultak a nagyszabású, sok résztvevős házasságkötések és működésbe léptek a lakodalmi szolgáltatók is. Ugyanakkor a karantén utáni házasságkötések is kissé „mások” lettek, ezen is nyomot hagyott a járvány. Módosultak a rítusok, a házasságkötési módok, az ültetési rend és a rítusszövegek. A nagy, polgári esküvővel összekötött lakodalmak mellett meglepően sok lett a „szétválasztott”, elemeire bontott, több részletben megtartott házasságkötés. Újra megjelentek a karantén időszakára is jellemző kisebb, hivatalos mikroesküvők a későbbre elhalasztott nagy lakodalmak, a *nagy napok* tervével; és a polgári esküvő nélküli lakodalmak is, azokban az esetekben, amikor a hivatalos esküvő (pl. mikroesküvő) a lakodalmat már megelőzte.

2.

Az utólagos statisztikai adatok (vírushelyzet öt hulláma) alapján látszik az is, hogy a házasságkötések száma a szigorú korlátozások periódusaiban csökkenő, az ideiglenes lazítások időszakasaiban növekvő tendenciát mutatott. Míg a korlátozások alatt, ahogy az első hullámban is, a hivatalos házasságkötések és miniesküvők voltak jellemzők, a lazítások idején a nagy lakodalmak és a kisebb esküvők, hivatalos frigyek vegyesen fordultak elő. Az is látszik ugyanakkor, hogy a vírushelyzet hónapjaira lebontva a házasságkötések száma a szigorú korlátozások periódusaiban

csökkenő, az ideiglenes lazítások időszakasaiban növekvő tendenciát mutatott. Míg a korlátozások alatt, ahogy az első hullámban is, a hivatalos házasságkötések és miniesküvők voltak jellemzők, a lazítások idején a nagy lakodalmak és a kisebb esküvők, hivatalos frigyek vegyesen fordultak elő.

3.

Mi az oka a Covid-19 első hulláma alatt tervezett, újratervezett és megtartott házasságkötések másságának, mi az oka a hasonlóságoknak? Mivel magyarázható a házasságkötési jogi aktus és a lakodalmi ünnep stratégikus szétválasztása? Mi az oka a mikrokesküvők és a polgári esküvő nélküli lakodalmak népszerűségének? Vajon az újabb politikai-gazdasági-társadalmi struktúrák, kontextusok, előírások-korlátozások szabályozták az egyéni döntéseket, vagy az egyéni döntések, gyakorlatok váltak normatívvá és alakították át a társadalmi struktúrákat és ezzel együtt a lakodalmakat? Mit mondhatunk a Covid-19 idején tervezett esküvők, lakodalmak segítségével a struktúra, ágencia és személyes döntéshozás összefüggéseiről?

Célkitűzések: A karanténescüvők másságának és hasonlóságának okai – Struktúra, döntések és az ágencia?

4.

A döntésekkel foglalkozó antropológiai és szociológiai szakirodalom a fenti kérdésekre ellentmondásos válaszokat ad. A kutatók vagy a struktúrák (egyéni döntéseket befolyásoló társadalmi kapcsolatok, társadalmi intézmények, jogi-társadalmi szabályok, szokások, hagyományok) vagy az egyéni ágencia (szükségletek és vágyak által táplált cselekvőképesség, lásd erről Valentine et. al. 2017) – és reflexivitás szerepét hangsúlyozták. Míg egészen az 1960-70-es évekig a társadalomtudományos kutatások a struktúrák meghatározta egyéni döntésekről beszéltek (lásd Goodenough 1955; Freeman 1961; Horowitz 1967; Howard – Ortiz 1971; lásd erről részletesebben Quinn 1975), addig az 1980-90-es évektől főként a *reflexív és megélt, megvalósult* (embodied) fordulat (*átélt élmények* – Ingold 1993; Bruner 1983; Turner–Bruner 1986; *reflexív megközelítések* – Foucault 1978; Giddens 1992; Illouz 2012 stb.) hatására a döntésekkel kapcsolatos *átélt, megélt tapasztalatokra* helyeződött a hangsúly. Másként közelített a döntések reflexivitásához Pierre Bourdieu, aki szerint ugyan a mindennapi döntések reflexívek és „azonnaliak” (immediate), de az ágensek (3) strukturálisan meghatározott „habitusa” befolyásolja azokat (lásd pl. Bourdieu 1977; 1990). Hasonló a helyzet napjainkban is, amikor is a döntésekkel és választásokkal foglalkozó kortárs kutatások bár „elvben” valamiféle integratív szemlélet kialakítására törekednek, ugyanakkor továbbra is vagy a struktúrák egyéni döntéseket befolyásoló szerepét hangsúlyozzák és a személyes ágencia és reflexivitás kisebb befolyásával számolnak (pl. amerikai és brit családszociológiai kutatások pl. Gilding 2010; Rosalind–McCarthy–Gillies 2012: 739; Gross 2005) vagy az ágensek gyakorlatait és dinamikus döntéseit elemzik belsős, fenomenológiai fókusszal (lásd pl. Boholm 2013; Goldstein–Gidoni 2001). Ezek az eltérő hangsúlyok a kortárs házasságkötésekkel és párválasztással kapcsolatos társadalomtudományos vizsgálatokban is jól megfigyelhetők, és úgy látom, némiképpen meg is határozzák azok eredményeit. A struktúrákra fókuszáló vizsgálatok a nyugati országokban, így Nagy-Britanniában is a kapcsolatok és a struktúrák, illetve az uralkodó normatív diskurzusok és alapvetően a hagyományok és szokások befolyásoló szerepét emelik ki (lásd erről Carter–Duncan 2018). Az egyéni ágenciát, rezisztenciát és rezilienciát jobban szem előtt tartó kutatások még a posztoszocialista ázsiai országok kényszerházasságai, így a nőrablások eseteiben

is a vezető normákkal, szokásokkal, hagyományokkal alkalmanként szembe forduló, azokat folyamatosan újraértelmező egyéni döntések partikularitásaival számolnak (lásd pl. Werner 2009).

5.

Írásomban a Covid-19 ideje alatti házasságkötésekkel kapcsolatos egyéni döntések és az azokat potenciálisan befolyásoló társadalmi, kulturális kontextusok, szabályok és struktúrák együttes, egyforma mélységű vizsgálatára teszek kísérletet azért, hogy feltárjam a Covid-escüvők másságának, átalakulásának és állandóságának legfontosabb okait és módjait. A külsős, étikus megfigyeléseimet belsős, émikus perspektívákkal kombinálom és metodológiailag ütköztetem. Minden esetben rákérdezek az ágencia és a struktúra; a strukturális determinizmus és a szituációs/szituacionális nyitottság közötti produktív feszültségekre (lásd Meyer–Girke–Mokrzan 2016). Egyrészt feltérképezem a Covid-escüvőkkel kapcsolatos döntéshozások potenciális strukturális, kontextuális körülményeit. Most elsősorban a jogi, politikai kontextusokkal és struktúrákkal foglalkozom. Dolgozatomban alapvetően a döntéseket potenciálisan befolyásoló, meghatározó társadalmi-politikai szabályokra (rendeletek, előírások, iránymutatások) használom a struktúra kifejezést. Másrészt vizsgálni fogom a személyes percepciókat és saját döntési „valóságshorizontokat” is. Azt, hogy az ágensek a döntési folyamataik során miként érzékelik, értelmezik, illetve tárgyalják újra a döntéseiket befolyásoló szabályokat és ismereteket, illetve hogyan határozzák meg a választási lehetőségeiket (lásd erről Boholm 2013; Ingold 2000), és mindezek fényében hogyan döntenek és cselekednek. Jelen dolgozat keretén belül a 2020. március és augusztus közötti megfigyeléseimet teszem közzé, ettől az intervallumtól csak néhány indokolt esetben térek el. Tehát írásomban nem érintem a vírus későbbi – második, harmadik, negyedik és a dolgozat végső letisztázása idején zajló ötödik – hulláma alatt érvényben lévő korlátozások házasságkötésekre gyakorolt hatásait.

A kutatás és módszertana

6.

2020. március közepétől, egészen a Covid-19 magyarországi begyűrűzésétől kezdve kísértem figyelemmel (és figyelem most is) a hazai házasságkötési gyakorlatokat, illetve az escüvőkkel, lakodalmakkal kapcsolatos döntési és újratervezési helyzeteket. Tapasztalataim szerint a karantén időszaka alatt plasztikussá váltak a befolyásoló szabályok, jogi korlátozások, a különleges jogrend(ek), struktúrák, kontextusok és az ezekkel kapcsolatos diskurzusok is. Láthatóvá, hallhatóvá váltak továbbá azok az egyéni és általánosabb helyzetek is, amikor a struktúrákhoz igazodva, vagy éppen azoknak ellentmondva, az ágensek igyekeztek megvalósítani, módosítani vagy éppen felfüggeszteni a saját elképzeléseiket. A kutatás egy 2019 szeptemberében megkezdett „multi-sited” etnográfiai kutatással és főként klasszikus antropológiai terepmunkával tervező házasságkutatás-változásvizsgálat (4) kényszerű, részint módszertani, részint tematikai irányváltásának eredménye. Míg „eredetileg” egy általánosabb, a kortárs házasságok és házasságkötések jelentéseit és funkcióit, illetve mindezek változásait feltérképező alapkutatást kívántam elvégezni, a vírushelyzet miatt a magyarországi házasságkötések pandémia alatti változásait kezdtem el célirányosan vizsgálni, a korábbiakban tervezett módszerektől, vagyis a klasszikus etnográfiai terepmunkától gyökeresen eltérve. Az új kutatási módszer az úgynevezett „töredezett”, *patchwork etnográfia* lett. A módszer a klasszikus etnográfiai vizsgálatok főbb felvetéseit követi: holisztikus, lassú vizsgálat, kontextus alapos feltárása többféle forrás segítségével. A patchwork

(töredezett, foltszerű) jelző utal mind a vizsgált tudások és az megírt etnográfia észlelt és vállalt töredezettségére, és a tudásközvetítés megváltozott, elsősorban online, digitális platformjaira is. (lásd erről a módszerről Günel–Varma–Watanabe 2020). A patchwork, digitális etnográfiai vizsgálatokra áthangolt új kutatás során archiváltam a házasságkötésekkel kapcsolatos média híreket, jogi-egészségügyi szabályokat és az ezekre reflektáló, a Facebook felületén működő magyar nyelvű esküvőszervező és csevegő-csoportok (5) diskurzusait. Figyeltem a lakodalmak szervezésével, átszervezésével kapcsolatos vitákra és beszélgetésekre, az egyéni és kollektív dilemmákra is. Dokumentáltam számos élő közvetítéssel megosztott polgári esküvőt, esküvőbeszámolót, továbbá a hazai lakodalmak megtartásáért indított online petíció aláírásai mellett elhelyezett több ezer érvet is.

7.

Áprilisban közreadtam egy olyan részletes, jellemzően nyitott kérdéseket tartalmazó online kérdőívet (a továbbiakban: Covid-kérdőív), amely az esküvő átszervezésének stratégiáira és gyakorlataira kérdezett rá a 2020. március után esküvőt tervezők körében. A *Google Forms* típusú önkitöltős online kérdőívet a Facebook felületén tettem közzé fizetett hirdetés formájában. Ahogy azt már számos kutató hangsúlyozta, a Facebook hirdetési felülete kiválóan alkalmas arra, hogy megadjuk az elérni kívánt személyek demográfiai adatait, érdeklődési köreit (segítségül hívva a felhasználók digitális lábnyomait), ezáltal pontosítva és szűkítve az elérni kívánt, megszólított felhasználók körét (lásd Iannelli–Giglietto–Zurovac 2020). A saját kutatásom esetében az életkor (20–60 év), a magyarországi lokalitás, a jegyesség, illetve a friss házas-státus, valamint az esküvők és lakodalmak iránti érdeklődés határozta meg a lehetséges célcsoport körét. A kérdőívet április és május között kétszer emeltem ki (3-3 napra) fizetett hirdetés formájában: az áprilisi kampány során 23.900 felhasználót ért el (1400 aktivitással), majd májusban 12.200 főt (448 aktivitás). Összesen 34.531 felhasználót értem el: ez a szám nem zárja ki az ismétléseket, ugyanakkor a két hirdetési időszakban mind a társadalmi rétegződés, iskolai végzettség és a megcélzott megyék tekintetében részben eltérő célcsoportokat konstruáltam meg. A jelentkezők önkéntes alapon vállalkozhattak a kérdések megválaszolására, mintegy 500-an töltötték ki a kérdőívet. A kitöltők 72,7%-a 20 és 30 év, 27,1%-a 31 és 50 év közötti volt. Döntő többségében magyar nemzetiségűnek vallották magukat (3 sváb, illetve német nemzetiségű, egy román). 60,2%-uk egyetemet/főiskolát végzett, 2% PhD-fokozatot is szerzett, 30,6%-uk érettségivel rendelkezett, 5,7% szakiskolában/szakmunkásképzőben, 2% technikumban végzett, 1% OKJ-s végzettséggel, 1% felsőfokú szakképzettséggel rendelkezett. 25,5%-uk a fővárosban, 29,4% megyeszékhelyen, illetve nagyvárosban; 25,5%-uk kisvárosban; 19%-uk községben, faluban; 3%-uk tanyán él.

8.

A kérdőívek kitöltésén túl számos visszajelzés, reflexió és köszönetnyilvánításköszönet érkezett (e-mailben, Facebook-hozzászólásban). Továbbá több (szám szerint 20) mélyinterjút is rögzítettem a Covid-19 idején házasságot tervező menyasszonyokkal. (6) A menyasszonyok az online kérdőívek kitöltése után önkéntesen jelentkeztek erre a beszélgetésre. A beszélgetésre való felhívást a kérdőív utolsó pontja tartalmazta. A menyasszonyok többsége a fővárosban, illetve vidéki nagyvárosokban és megyeszékhelyeken (Somogy, Csongrád és Baranya megyék) élt és 20–35 év közötti diplomás értelmiségi volt, ketten külföldön dolgoztak. A kutatás során elsősorban az esküvőszervezés női szférájára láttam rá, a kérdőíveim kitöltői, az interjúim alanyai és a megfigyelt online felületek résztvevői – a vegyes összetételű lakodalmi szolgáltatókkal most nem számolva – többségében nők voltak. A Covid-kérdőív kitöltőinek 96,5% nőként határozta meg magát. Itt jelzem azt is,

hogy ez a nemi arány nem a kutatás választott fókuszából következik, önkitöltős kérdőíveimmel nőket és férfiakat egyaránt próbáltam megszólítani – több-kevesebb sikerrel. A beérkező válaszok társadalmi nemi megosztottságából, az online esküvőszervező felületek felülreprezentált női jelenlétéből is következik, hogy mondjuk így, a házasságkötés, házasságszervezés elsősorban „női téma”. Az erről szóló társadalmi beszéd, a vonatkozó tudások elsősorban női felügyelet alatt állnak.

Jogi, politikai kontextusok és struktúrák – Fékek és hajtóerők

Fékek – korlátozások, a lakodalmazást tiltó rendeletek

9.

Elsőként nézzük meg a Covid-esküvőkkel kapcsolatos döntéshozások potenciális strukturális, kontextuális körülményeit. Most elsősorban a jogi, politikai kontextusokkal és struktúrákkal foglalkozom. A világméretű járvány miatt Magyarországon, több más érintett országhoz hasonlóan, elég hamar jogi-politikai és különféle egészségügyi intézkedések, korlátozások bevezetésére került sor. A 41/2020. (III. 11.) Korm. rendelet értelmében március 11-től a nagyobb rendezvények, így a lakodalmak, korlátozásra, majd március 16-tól a 46/2020. (III. 16.) Korm. rendelet alapján betiltásra kerültek. Mivel nem minősültek rendezvénynek a családi események, így az esküvő sem, a polgári és templomi esküvők megtartására továbbra is maradt lehetőség. 2020. március 28. napjától a 71/2020. (III. 27.) Korm. rendelet értelmében kijárási korlátozást is bevezetett a kormány, és ezek után a polgári házasságkötéseken létszámkorlátozások érvényesültek. Június 1-ig a polgári és egyházi esküvőkön csak két tanú, illetve csekély létszámú résztvevő lehetett jelen. A résztvevők létszámát az egyes helyi önkormányzatok eltérően szabályozták. Május 4-ig, a kijárási korlátozások enyhítéséig, volt egy rövidebb időszak is (kb. április 18-tól kezdődően), amikor az esküvőkre még a fotósok, videósok sem mehettek be. Május 14-én jelentette be a kormány, hogy június 1-től zöld utat kapnak a 200 fő alatti lakodalmak.

Hajtóerők – a házasságkötést sürgető adótámogatások és kedvező kamatozású lakossági hitelek

10.

A járványügyi korlátozások, a lakodalmak megrendezését tiltó központi és helyi rendeletek mellett szólnunk kell egy másik nagyon fontos, feltételezésem szerint a Covid alatti házasságkötések tervezésének, újratervezésének praktikus-materiális szempontjait és motivációit sok esetben meghatározó politikai, család és népesedéspolitikai faktorról is. Arról van szó tudniillik, hogy számos kedvező konstrukciójú hitel esetében (Babaváró hitel, CSOK) a házasságkötés, a házastársi státusz, illetve a gyermektervezés alapfeltétel (lásd ezekről részletesen Szikra 2018; Hungler–Kende 2019). A felsorolt családpolitikai intézkedések, támogatások számunkra most elsősorban azért lényegesek, mert feltételezésem szerint a 2020-ra ütemezett házasságkötések tervezését, időzítését, illetve átszervezését, újratervezését ezek a kedvezményes hitelek befolyásolhatták. Miért gondolom ezt? Az összefüggést elsősorban a statisztikai adatok fényében valószínűsítem. Ugyanis a KSH kimutatása szerint már 2019-ben, a Babaváró hitel megjelenésének évében jóval több esküvő kötöttet, mint a korábbi években. 2019 januárja és decembere között

65.300 pár házasodott, 28%-kal, 14.472-vel több az egy évvel korábbinál (sőt 2019-ben kötötték a legtöbb házasságot 1990 óta). (7) A becslések és „jóslatok” szerint az emelkedés végigkísérte volna a 2020-as évet is. Ugyanakkor a növekedés, feltehetőleg a Covid-19-es korlátozások miatt megtorpant, és a házasságkötés száma csökkenni kezdett. Csak emlékeztetőül: májusban még nem, júniustól (elsejétől vidéken, 15-től Budapesten is) már lehetett lakodalmakat rendezni, majd novembertől ismét korlátozások és szigorítások kezdődtek. Míg január–márciusban 10,1%-kal, áprilisban 8,8%-kal több frigyvet regisztráltak, mint 2019 azonos hónapjaiban, májustól elkezdődött a visszaesés: ekkor 30%-kal, júniusban 26%-kal, július–augusztusban 6,9%-kal kevesebb házasságot kötöttek. Szeptembertől újabb növekedés volt tapasztalható, ekkor 2,9%-kal, októberben 17%-kal többen házasodtak. Novembertől ismét lecsökkentek a számok, ekkor 14%-kal kevesebb, majd decemberben 2,9%-kal több ember házasodott. Végeredményben 67.301 pár kötött házasságot, ami 3,1%-kal, 2033-mal több az egy évvel korábbinál. 2021-ben tovább emelkedett a házasságkötések száma: 72 000 pár kötött házasságot, ez 7,3%-kal, 4905-tel volt több az egy évvel korábbinál. Ezek a számok a 2019 előtti időszakokkal összevetve még mindig nagyon magas házasságkötési hajlandóságot jeleznek (a 2019 év kiugróan magas volt). Európai kontextusba is helyezve, a vírushelyzet 5 hulláma alatt a visegrádi országok (V4) közül egyedül Magyarországon nem esett vissza a házasodási kedv. Mindezek alapján a kedvezményes hitelek és a házasságkötési kedv emelkedése között összefüggések valószínűsíthetők, ahogy az is, hogy a Covid miatti korlátozások a házasságkötések csökkenését okozták.

11.

De vajon a Covid-19 első hulláma alatti konkrét házasságkötésekkel kapcsolatos személyes döntésekben milyen szerepe volt ezeknek a járvány miatt bevezetett, csoportos rendezvényeket korlátozó intézkedéseknek vagy éppen a hitelfelvétel motivációjának, hogyan értelmezték mindezeket az érintettek? Nézzük meg miként reagáltak tehát a Covid-19 idején érvénybe lépő korlátozásokra a házasságtervezők, illetve azt is, hogy a korábbi családpolitikai intézkedések milyen szerepet tölthettek be a házasságszervezés, átszervezés, halasztás reflektált motivációi, illetve kontextusai között.

A jogi-politikai struktúrák és kontextusok társadalmi-egyéni beazonosítása és értelmezései

12.

A Covid-kérdőívre válaszolók 68%-a (331 fő) szerint a járvány kitörése és az ezzel kapcsolatos járványügyi intézkedések érintették a polgári esküvőjüket és a lakodalmukat. 6% (29 fő) már a karantén előtt megtartotta a polgári esküvőjét, így állításuk szerint csak a lakodalmuk került veszélybe. 2,2% (11 fő) egyházi esküvőjét is befolyásolták a rendelkezések. 1,8% (9 fő) szerint a korlátozások csak a polgári esküvőjükre voltak hatással, ugyanis nem terveztek nagy lakodalmat. 6,4% (31 fő) szerint házasságkötésüket (későbbi dátum, kisebb létszám, szerényebb esküvő miatt) egyáltalán nem „veszélyeztették” a korlátozások. Tehát kiindulásként kijelenthetjük, hogy a 2020. március után házasságot tervezők többségében érzékelték a korlátozások saját házasságkötésükre gyakorolt korlátozó, befolyásoló hatásait. Ezeket javarészt felismerték strukturáló körülményekként.

13.

Mi a helyzet azokkal (6,4 %), akik szerint a vírushelyzet semmilyen formában nem befolyásolta a házasságkötésüket? Egy olyan szűkebb csoportról van szó, akik vagy a nagyon távoli (nyárvégi, őszi, téli) esküvői dátumuk miatt vagy az eredetileg is puritánnak, szolgáltatók és vendégek nélkülinek tervezett polgári szertartásuk okán nem foglalkoztak túl sokat az esküvőszervezéssel, nem hoztak ezekkel kapcsolatban túl nagy, megingathatatlan döntéseket. Kérdőíves vizsgálatom és interjúim alapján úgy látom, hogy az ilyen, nem „túltervezett”, már megvalósult esküvők eseményei nem is teljesen következtek az azokat megelőző döntésekből és választásokból. Niklas Luhmann írja, hogy a döntések és a tényleges tettek között gyakran diszkontinuitás léphet fel, a cselekvések szinte semmilyen logikai vagy okozati értelemben nem következnek automatikusan a döntésekből, ha csak annyiban nem, hogy a döntések mindig megerősítik a cselekvési szándékokat (Luhmann 2005: 96). De itt nem pont erről van szó. Hanem inkább arról, hogy a házasulandók döntéseik és gyakorlataik során is improvizáltak, sodródtak, követték a polgári esküvő forgatókönyvét és érzelmi hullámvasútját, a különféle spontán ötleteiket. Nem vettek, vagy csak minimálisan vettek részt a Covid-escüvőkről szóló mindennapi diskurzusokban, nem olvastak utána a lakodalmazás, házasságkötés változó feltételeinek, nem keresték és ismerték fel és nem is akarták felismerni mindezekben a korlátozó struktúrákat.

14.

A másik nagyobb, a struktúrákat felismerő csoport tagjai velük ellentétben érzékelték és reflektáltak is a Covid-19 miatti szabályozásokra. Azokat nem egyszerre, nem azonos ütemben ismerték fel, hanem inkább a házasságtervezés előrehaladottságával, a tervezésbe való bevonódás mértékével, illetve a tervezett esküvő dátumával (korábbi vagy távolabbi időpont) is összefüggésben. A „Covid-pánik” több hullámban érte el a házasulandókat, illetőleg alkalmanként a korlátozó struktúrák realizálásának felfüggesztése is tetten érhető volt.

15.

Hát én az elején ezt nem vettem annyira komolyan, őszintén szólva. [...] akkor gondoltam, hogy ez csak pár hét lesz, és én még az elmúlt hétig is abban bíztam, hogy itt júliusig semmi gond nem lesz. (8)

16.

Gyakran az adott jegyespár tagjai is másként, illetve eltérő ütemben reagáltak az egyre szigorodó intézkedésekre. Megfigyeléseim szerint a menyasszonyok személyes, családi, párkapcsolati élethelyzete, személyisége is hatással volt a struktúrák felismerésére. Több interjúalanyom számolt be arról, hogy az esetükben nagyon konkrét szituációk, különféle események összjátéka rajzolta ki az újratervezés szükségességét, azt, hogy a strukturáló körülményekkel foglalkozni kell.

17.

Más ütemben realizáltuk a változásokkor, hogy mit mikor lenne érdemes véglegesen megváltoztatni, újragondolni. Ez erős feszültségeket okozott. (Budapest, 2020. május 4.) (9)

Én elkezdtem [ti. aggódni], a párom nem. Ő úgy volt vele, hogy nyáron ez úgyis elmúlik. [...] És ő ezért nem aggódott rajta. (10)

18.

Megint máskor nem is feltétlenül a korlátozó szabályokkal és korlátozásokkal, hanem például ezek gazdasági-társadalmi hatásaival szembesültek. Így például sokan saját, bizonytalanná vált anyagi helyzetükben ismerték fel a Covid-19 miatti korlátozások jogi-gazdasági hatásait és ezzel összefüggésben azt, hogy a tervezett házasságkötésük veszélybe került. (11) A Covid-kérdőívre válaszolók 55,6 % érezte

úgy, hogy a tervezett házasságkötés költségei a pandémia ellenére is biztosítottak maradtak, más esetekben azt, hogy a gazdasági helyzetük kedvezőtlenebbé, bizonytalanabbá vált. Főként akkor, ha munkahelyváltásra, fizetés nélküli szabadságra stb. kényszerültek. 12,9% egyáltalán nem volt biztos abban, hogy a házasságkötésük költségei továbbra is a rendelkezésükre állnak majd. 11,1% a tartalékaik feléléséről, fogyasztásról, 6% munkahelye elvesztéséről, 2,1% munkahelyváltásról számolt be:

19.

[...] Így is eléggé kisakkoztuk az anyagi részét, mert mi az utolsó pillanatig kalkuláltunk a bejövő jövedelmünkkel. Tehát az augusztus 20-i utolsó fizetésig kalkuláltunk azzal a pénzzel, amit mi kapunk. Hát most ez egy picit meginog. [...] Most én jelenleg még nem dolgozom, mert az üzlet, ahol dolgozom még nem nyitott ki, elméletileg fogok kapni ilyen állóbért vagy valami ilyesmit, de hát ez ugye majd pár nap múlva kiderül. (12)

20.

Gyakran a jogi korlátozásoknak a társadalmi kapcsolataikra gyakorolt hatásait is realizálták. Például azt, hogy a násznép, a család és a barátok folyamatosan kérdezősködnek, aggódnak a jövőbeli esküvő miatt, illetve, hogy közeli barátaik és családtagjaik sorra lemondják az esküvőt. Megint máskor ők maguk kezdtek el aggódni a násznép feltételezett távolmaradása miatt. Mert míg a karantén időszaka alatt egyszerűen tiltott volt a vendégek jelenléte, a karantén után a menyasszonyok inkább attól tartottak, hogy a járvány okozta gazdasági nehézségek és a konkrét egészségügyi veszélyek és félelmek, illetve a vírushelyzet nemzetközi korlátozásai (beutazási korlátozások, karantén stb.) miatt a meghívottak közül többen nem mennek majd el az eseményre. A vendégek részvételével kapcsolatos bizonytalanság egyrészt a lakodalmi ajándékokkal kapcsolatos aggodalmakban kulminálódott. A válaszolók 27,6%-a a lakodalom bevételeiből kívánta ugyanis fedezni a felmerülő költségeket. 40,2 % feltételezte, hogy a vendégek részéről is lehetnek problémák a lakodalmi ajándékok kikalkulálásával. Másrészt a vendégek feltételezett távolmaradásával a nagyszabású családi-baráti ünnepség is(mét) veszélybe került. Hiszen, ha nincs sok vendég, nincs nagy lakodalom, nincs igazi ritualizáció és ünneplés. Az egyik beszélgetőtársam, egy harmincéves budapesti menyasszony, csupán a karantén harmadik hónapjában eszmélt rá a lakodalmukat érintő jogi-politikai korlátozások negatív, közvetett társadalmi hatásaira; akkor, amikor legjobb barátnője, a tanúja visszamondta az esküvőt.

21.

És elküldtem a barátnőimnek, hogy most már szállást is szeretnénk foglalni. [...] És akkor jött nekem az első ilyen nagyobb pofon, mert a barátnőm két napja szült és akkor már ugye a végén volt a terhességének, és közölte velem, hogy ők biztos, hogy nem fognak eljönni. [...] És ezzel indult. [...] És akkor nekem azóta lejtmenetbe indult a lelki békém. (13)

22.

De amíg a fenti esetben az esküvőlemondások csupán a korlátozásokkal való első komolyabb szembesülést jelentették és a választási lehetőségek, további tervek kidolgozását sürgették, más esetekben a meghívottak visszalépése a konkrét döntést, a házasságkötés minden elemének éves halasztását idézte elő. Így volt ez egy 25 éves siófoki beszélgetőtársam esetében is, aki a közeli családtagok (főként nagyanyja) távolmaradása miatt döntött férjével a halasztásról.

23. *És akkor, hogyan lett újabb dátum, hogyan döntöttetek a halasztásról?* Körülbelül másfél hete döntöttünk így, egyrészt azért, mert több közeli családtag jelezte, hogy akárhogy is lesz, nem fognak eljönni. A nagymám is mondta, ő asztmás és szív- és érrendszeri betegsége is van, úgyhogy nem volt kérdés, hogy őt ennek a veszélynek nem szeretnénk kitenni. [...] Párom inkább hajlott volna arra, hogy tartsuk meg. Amikor felhoztam neki az érvrendszeremet, teljesen elfogadta, és azt mondta, hogy rendben. Mert ha pont a barátok nem jönnek, és egy olyan közeli családtag, mint egy nagymama, akkor semmi értelme. (14)
24. A Covid-19 miatti szabályozások nem pusztán a felismert korlátozó, előíró és tiltó jellegük okán kerültek a mindennapi diskurzusok keresztútjába, hanem azok bizonytalansága, változékonysága miatt is. Beszélgetőtársaim, a Covid-kérdőív kitöltői is számtalanszor utaltak a szabályozások destabilitására, bizonytalan érvényességére:
25. Nem tudni még pontosan...elvileg az esküvő mehet, a lagzi nem, de a rendelet ezt nem mondja ki egyértelműen. (2020. április 4., Budapest)
- Minden változott. Sokszor. [...] Hétről hétre újabb szervezéseket kellett lebonyolítani... alkalmazkodni... kihozni belőle a legjobbat, majd mire megbékéltünk a helyzettel és úgy éreztük, hogy célegyenesben vagyunk, kezdhettük előlről :D (2020. május 19., Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) (15)
26. A szabályozásokkal kapcsolatban észlelt bizonytalanság a konkrét korlátozásoknál is jobban megnehezítette és sokszor ideiglenesen le is állította az esküvőszervezést. Hatására az érintettek gyakran felfüggesztették a házasságtervezéssel, újratervezéssel kapcsolatos döntéshozást. A bizonytalanság ugyanakkor a reménynek is teret adott. Mind az online diskurzusokban, mind a Covid-kérdőív válaszaiban is többször előkerült az is, hogy a házasulandók inkább várakoznak, „kivárnak”, azt remélve, hogy a korlátozások előbb-utóbb enyhülnek vagy hatályukat veszítik majd: „Még nem tudjuk mi és hogyan lesz #csaklazan” (2020. március 30., Baranya megye); „Közös megállapodásból várakozó állásponton vagyunk június elejéig [...] Talán az a legnehezebb, hogy még mindig bizonytalan minden. Nagyon reménykedünk, hogy megtarthatjuk az eredeti tervek szerint” (2020. március 29., Zala megye); „Reméljük addigra rendeződik, meg tudjuk tartani az elképzeléseink szerint” (2020. április 2., Bács-Kiskun megye). (16) Ahogy azt egy külföldön élő menyasszony röviddel a szeptemberre tervezett, magyarországi esküvője lemondását követően megfogalmazta: a remény és a kétely, a bizonytalanság a házasságkötés során kéz a kézben járt egymással, hol az egyik, hol a másik kerekedett felül, és a végén a kétely diadalmaskodott, az esküvőt egy évvel halasztották.
27. Ami pedig belül lejátszódik, az frusztráció, dac (akkor inkább legyen egy évvel később, de azért is olyan lesz, amilyennek mi szeretnénk és nem vagyunk hajlandóak a körülményekhez igazodva lemondani az elképzeléseinkről) és végül remény, de a most már elmaradhatatlan[ná] vált kétteltyel kézen fogva. (17)

Információgyűjtés és információtermelés a Covid–19 első hulláma alatt

28.

A házasságtervezők amellet, hogy észlelték és felismerték a strukturáló körülményeket, nem csupán passzív szemlélői, „elszenvedői” voltak az eseményeknek és nem csupán késleltették a döntéseiket, hanem a kormány május 14-i bejelentését (ti. hogy június 1-től lehetett ismét lakodalmazni megfelelő óvintézkedések – pl. 1,5 méteres távolságtartás – mellett) jelentős társadalmi aktivitás és ellenállás is megelőzte. A Facebookon működő esküvőszervező csoportok tagjai – a menyaszszonyok és lakodalmi szolgáltatók – folyamatosan követték és értelmezték a járvánnyal kapcsolatos központi és helyi intézkedéseket, a lakodalmakat érintő kormányrendeleteket, sajtótájékoztatókat és parlamenti közvetítéseket, városi önkormányzatok helyi szabályait és intézkedéseit, valamint az ezekre reflektáló különféle média híreket. Ezen a ponton fontos látnunk azt is, hogy a lakodalmakkal és esküvőkkel kapcsolatos egyéni döntésekben nemcsak a konkrét jegyespár, család stb., hanem a nekik szolgáltatásokat nyújtó lakodalmi ipar is érintett volt.

29.

A Covid–19 alatt a lakodalmi szolgáltatók helyzete alapvetően bizonytalanná és kiszolgáltatottá vált, főként azokban az esetekben, amikor a szolgáltatás a fő bevételi forrást, a főállást jelentette, és a vállalkozás nem rendelkezett megfelelő tartalékokkal. A lakodalmi szolgáltatók kiszámíthatatlanná vált gazdasági helyzetét a házassulandók is felismerték, méltányolták, tetteikkel és a nyilvános diskurzusok szintjén is kifejezték feléjük a szolidaritásukat. Tapasztalataim szerint a lakodalmi szolgáltatók a magánszemélyek, illetve a hatalom, a politikai döntéshozók felé is folyamatosan közvetítettek, illetve közvetíteni próbáltak magánakciók és a szak szervezeti érdekképviselet szintjén is online petíciók, nyílt levelek, különféle megkeresések formájában. Azokban az országokban, ahol a lakodalmi ipar a GDP meghatározó tényezője, így például Nagy-Britanniában, a hivatalos szervek tájékoztatása szerint a Covid ideje alatt a kormány szorosán együttműködött az iparág befektetőivel és kézben tartóival, és közösen döntöttek a kisebb esküvők és élettársi kapcsolatok létesítésének biztonságos módjairól, ezek lehetőségeiről és korlátairól. (18) Az „esküvői biznisz” az Egyesült Államoktól kezdve Indián át Európáig évről évre jelentős éves bevételt produkál. Magyarországon a vírushelyzet kirobbanása előtt, a 2020-as évben ez a KSH becslése szerint elérhette volna akár a 138 milliárd forintos értékhatárt is. (19) A magyar lakodalmi ipar szereplői, saját értelmezésük szerint a kevésbé jelentős gazdasági érdekeltségek okán, nem kerültek ilyen döntéshozói szerepbe: „államtitkári szintig eljutottunk több csatornán is, tudomásuk van a problémánkról. Jelek szerint viszont nem vagyunk meghatározó gazdasági tényező” (lakodalmi szolgáltató, Facebook, esküvőszervező csoport, 2020. április 18.).

30.

Az esküvőszervező csoportok lakodalmi szolgáltatók közül kikerülő moderátorai „gyűjtőposztokat” hoztak létre és a frissülő tartalmak alatt rendszeresen közzétették a legújabb információkat, törölték az elavultakat, például a már hatályukat veszített rendeleteket. Jellemzően a helyi önkormányzatok általánosabb és speciális szabályait adták közre, ezek mellett naponta több tucat egyéni kérdést, dilemmát vetettek fel. 2020 március első heteitől kezdve, korábban a nemzetközi helyzetre, majd a vírus magyarországi megjelenésére és médiavisszhangjára is reflektálva újból és újból felszínre törtek az aggodalom, s már-már a „pre-esküvőpánik” szólamai. „Mi lesz most az esküvőkkel?”, „Mi lesz, ha korlátozások lesznek?”, „Mi

lesz az évek óta tervezett lakodalmakkal?”, „Mi lesz a gyermekkor óta dédelgetett álmokkal?” – kérdezték újból és újból a házasulandók, és tették fel kérdéseiket az esküvői szolgáltatók is. Majd miután a magyar kormány március 11-től kezdve a lakodalmak, illetve az egyéb rendezvények létszámát 100 főben maximalizálta, végképp eluralkodott a nyugtalanság és elkezdődtek az ötletelések, találgatások a lakodalmi létszámok újragondolása terén. A 2020-as évre ütemezett házasságkötések többségét ezek az első ízben lefektetett korlátozások még nem érintették. A 2020. április-májusi Covid-kérdőívem alapján a válaszadók 65%-a 100 fő alatti eseményre készült, de egy kisebb csoport lakodalmi már ekkor veszélybe kerültek. 33,3% 100 és 200 fő közötti lakodalmat tervezett, s kevesebb mint 2% 200 fő feletti, nagy esküvőkben gondolkodott. (20) A félelmek jól láthatóan túlmutattak a konkrét 100 fős korlátozás miatt érzett aggodalmakon. „Vajon megtarthatóak lesznek-e az eredeti helyszíneken a 100 főre lekorlátozott lakodalmak?”, „Mit mondanak erről a helyszínek?”, „Mi a helyzet a templomi esküvőkkel?” – ezek voltak a menyasszonyok és a lakodalmi szolgáltatók első és legfontosabb tematizált kérdései (első ízben még nem volt hivatalos állásfoglalás a templomi esküvők megtartásával kapcsolatban). A lakodalmi szolgáltatók közül többen, de elsősorban a Lakodalmi Szolgáltatók Érdekképviselete folyamatosan egyeztetett a döntéshozókkal és végrehajtókkal (ti. a kormány által felállított Koronavírus-járvány Elleni Védekezésért Felelős Operatív Törzsszel) és az online csoportokban és oldalakon, blogokon közzé is tették a megszerzett legfrissebb információkat. Amikor a lakodalmak 100 fős központi korlátozásával egyetemben helyi szinten a polgári esküvők létszámát is szabályozni kezdték, a csevegőcsoportokban folyamatosan érkezni kezdtek az ezzel kapcsolatos újabb és újabb hírek is: „Nyíregyházán ez a rendelet [...] A tilalom érinti az anyakönyvi események közül a házasságkötéseket, így a polgármesteri hivatal felvette a kapcsolatot mindazon jegyespárokkal, akik az elkövetkezendő 15 napon belüli időpontra jelentkeztek be házasságkötésre. Őket arra kéri, hogy legfeljebb 12 fős kis családi esküvőkön mondják ki a boldogító igent vagy a házasságkötés időpontját helyezték át [...]” (hellonyiregyhaza.hu, Facebook esküvőszerző csoport, 2020. március 15.); „Nem tudom Galgamácsa érint-e valakit [...] Itt a Művelődési házban szoktak rendezvényeket tartani, de bizonytalan ideig teljesen bezárta a kapuit, nincs minimális létszám se, semmi” (Facebook esküvőszerző csoport, 2020. március 15.); „Óbuda, Budapest 3. kerületi anyakönyvvezetővel beszéltem, egyelőre minden marad, nincs hivatalos korlátozás” (Facebook esküvőszerző csoport, 2020. március 16.) stb.

31.

A miniszterelnök március 16-i, a veszélyhelyzet kihirdetésével kapcsolatos bejelentését, az erről tájékoztató sajtóorgánum híreit, illetve a mindezt írásba foglaló rendeleteket (a *Magyar Közlöny* részleteit, illetve a hivatalos infografikát) számtalanszor közreadták, és laikusként, továbbá jogászok bevonásával is igyekeztek értelmezni a szöveget, a benne használt kifejezéseket, különösképpen a *rendezvény*, *családi rendezvények* fogalmait: „a rendezvényeket általánosan betiltották” (2020. március 16.); „zenés-táncos rendezvények tiltva lesznek; a vallási közösségek szertartása, polgári esküvők és temetések nem számítanak ide; a sporteseményeket nézők nélkül tartják meg” (március 16.). A korlátozások értelmezése során több ízben felmerült a házasságkötés általános jelentésének kérdése is, hogy vajon a házasságkötés egyet jelent-e a polgári esküvővel, mi is az tulajdonképpen, amiről a Covid-19 miatt le kell mondani. Szintén górcső alá kerültek a házasságkötés központi fogalmai – annak jogi, közéleti, materiális és fantasztikus-imaginisztikus, illetve evokatív dimenziói (lásd Meyer–Girke–Mokrzan 2016). Például, amikor április folyamán az egyre szigorúbb rendelkezések (pl. hétvégi kijárási

korlátozások) miatt a lakodalmi fényképészek és videósok is kiszorultak a polgári esküvőkről. Bár az ő jelenlétüket nem korlátozta konkrét előírás, a tiltás a törvényhozás és végrehajtás különféle szintű képviselőinek (helyi önkormányzatok, Operatív Törzs, Ügyeleti Központ stb.) feltett szolgáltatói kérdések kapcsán került elő. Ugyanis a lakodalmi szolgáltatók (esküvőszervezők, Lakodalmi Szolgáltatók Érdekképviselete, fotósok, videósok) nyílt levélben tették fel kérdéseiket az esküvői fényképezés és videózás lehetőségeivel kapcsolatban. Arra voltak kíváncsiak, hogy a létszámkorlátozások mellett jelen lehet-e a polgári szertartáson a fényképész, illetve azt is igyekeztek megtudni, hogy a kijárási korlátozások mellett van-e lehetőség még a „kinti”, hivatalon kívüli kreatív fotózásra. A válasz mindkét kérdésre nemleges volt. A kijárási korlátozások miatt a tartózkodási hely/magánlakás elhagyására csak alapos indokkal van lehetőség – a 71/2020. (III. 27.) Korm. rendelet 4. § paragrafusának e bekezdése szerint a házasság az ilyen alapos indokok közé tartozik, de csak a szűk család körében, a fényképész nem vehet részt a ceremónián. A probléma, a szigorítás a lakodalmi szolgáltatókat, fényképészeket és a házasságkötőket, tervezőket egyaránt érintette. A szolgáltatóknak (akik más szolgáltatókhoz hasonlóan nem mentesültek a kisvállalkozók tételes adója, a KATA fizetése alól) a megélhetése, fogyasztói oldalról az esküvői pillanatok megörökítése került veszélybe. A házasságkötés jogi, érzelmi, mindennapi jelentései tehát jól láthatóan konfrontálódtak egymással, nyilvánvalóvá váltak a köztük lévő különbségek. Felmerült, hogy bár a jogilag érvényes házasságkötéshez egy anyakönyvvezető, a házasulandók és két tanú jelenléte szükséges, ez a formalitásig lecsupaszított rítusváz ugyanakkor érzelmileg nem feleltethető meg minden esetben a házasságkötésnek. A jogi érvek szerint „nem indokolt, hogy a házasságkötés meg legyen örökítve” (lakodalmi szolgáltató, 2020. április 18.), a házasulandók számára viszont a fényképes dokumentáció, a vizuális emlékkörzés a ceremónia szerves része: „Az ember élete egyik legszebb napját örökíti meg, amit igenis szeretnék nézegetni és mutogatni. Miért is mondjam le?!” (menyasszony, 2020. április 18.). Kérdéssé vált továbbá a *szűk család* fogalma is: mivel a meghatározás nem szükség-szerűen az egy adott háztartásban élőkre vonatkozik, kik tartoznak a szűk család körébe? Kik lehetnek a tanúk, ők is csak közeli rokonok? És így tovább.

32.

Aktív diskurzus kísérte a kormány április 29-i és az azt pontosító, április 30-i sajtótájékoztatóját, illetve az újabb szabályozásokat és enyhítéseket összefoglaló *Magyar Közlöny* (2020. évi 96. szám) megjelenését is. Az előbbi sajtótájékoztatón azt jelentették be a kormányzóvivők, hogy augusztus 15-ig országszerte nem lehet majd 500 főnél nagyobb rendezvényeket tartani, és hogy „a korábbi korlátozások betartásával tarthatók meg a temetések, esküvők, istentiszteletek” (21). A bejelentés hatására megindultak a találgatások az 500 főnél kisebb lakodalmak esetleges megtartásáról. Illetve ismét az episztemológiai értelmezések középpontjába került az esküvő: azt próbálták meghatározni, hogy vajon a törvényhozók, illetve a végrehajtók a polgári vagy az egyházi szertartást, esetleg a lakodalmat értik-e alatta. Később a szabályozást úgy pontosították, hogy visszavonásig semmilyen, azaz 500 főnél kisebb rendezvény megtartását sem engedélyezik. Polgári és egyházi esküvőt igen, lakodalmakat továbbra sem lehetett tartani. „Na azért a fogalmak is össze vissza vannak ám. Polgári szertartás, esküvő, lakodalom.... ebből az első kettő megnevezés van a rendeletben, ami vidéken mindkettő engedélyezett. Most akkor mi van?” (2020. április 29.) „Tegnap meg örültünk ma még már ki vagyok borulva.” (2020. április 30.) „Én is elkeseredtem... nem tudhatjuk utána mi lesz, mit rendelnek el. A mi dátumunk 08.28....tehát várhatunk 08.15-ei hétig, hogy megtudjuk, hogy lehet-e lakodalom, vagy sem...Tehát mi is addig sík idegek leszünk,

hogy rá két hétre lehet-e vagy sem, és a vendégeket is addig váratni...” (2020. május 1.) „Ha kinyit egy étterem és a kerthelyiségben 60an vannak, azt lehet, de 60 fős esküvő ugyanott nem lehet?” (2020. május 1.)

A struktúrák közötti lavírozás, a struktúrák átlépésének, és az újabb struktúrák kialakításának társadalmi és egyéni stratégiái és gyakorlatai

33.

Azt láthattuk tehát, hogy a karantén időszak alatt a menyasszonyok és a lakodalmi szolgáltatók az intenzív tájékozódásra és információszerzésre törekedtek. Igyekeztek az újfajta jogi szabályozásokkal és korlátozásokkal kirajzolt helyzetet a lehető legjobban megérteni. Miért is volt szükség minderre? A klasszikus gazdaságtan-antropológiai megközelítések elsősorban azt emelik ki, hogy leginkább akkor van szükség az intenzív információgyűjtésre, amikor az egyes döntési alternatívák közötti választás problémásnak bizonyul és konfliktusosnak is ígérkezik (lásd erről Howard–Ortiz 1971; korábban lásd Carter 1954). Akkor, ha az érintettek az eredeti terveikhez és döntéseikhez képest teljesen új döntési, választási helyzetek elé kerülnek, és a döntéshozók számára a mentális csomagjukban nincs kéznél valamilyen szimpatikus, preferált alternatíva, lehetőség, de ezzel együtt igyekeznek megfelelően, jól dönteni (lásd erről szintén Howard–Ortiz 1971).

34.

A Covid alatt házasságot tervező menyasszonyok nagy része (57%) a saját esküvőjével kapcsolatban előzetesen, a korlátozások érvénybe lépése előtt, nagyon konkrét, gyakran már az aktuális párkapcsolata, jegyessége előtt is rendelkezett valamilyen koherens, ha úgy tetszik „habituális” lakodalomelképzeléssel, sőt „álomesküvő”-forgatókönyvvel. 33,8%-nak a saját bevallása szerint semmi ilyen elképzelése nem volt. Az előzetes elképzelések mellett a konkrét párkapcsolatra jellemző, illetve a különféle esküvői inspirációs oldalakról, kiállításokról és online csoportok diskurzusaiból, szolgáltatói hirdetéseiből megismert újabb ötletek is bekerültek a tervekbe. Például különleges helyszínek, időpontok és dekorációk, a polgári és/vagy a *megerősítő szertartást* kísérő ceremóniák (pl. homokszórás), a férj és feleség első találkozásának pillanatai (first look) és ezek dokumentálása. A házasságkötés-tervezetekbe nemcsak a saját régi-új preferenciák, hanem 40,2% esetében a (férfi) jegyestárs, 18,8% esetében a szülők, barátok és rokonok esküvői álmai, illetve elképzelései is helyet kaptak. A kutatás során rögzített mélyinterjúim több ponton érintették a vőlegény esküvőszervezésben, átszervezésben elvárt, illetve játszott/betöltött szerepét. Míg többek a vőlegény passzivitását, érdektelenségét hangsúlyozták, az is szóba került, hogy miként próbáltak az esküvőszervezés során neki kedvezni, örömet szerezni, illetve hogy mikor mondtak ellent a különféle elképzeléseinek. A rokonok-barátok közül elsősorban a női rokonok (anyós, édesanya, nagymama), ritkábban a férfi rokonok (elsősorban az édesapa és az após) elképzelései, ötletei valósultak meg. Az előzetes tervezések során a közös kompromisszumokra, illetve a vitákra, a szülői nyomásra, a döntéshozói szerepekkel kapcsolatos konszenzus hiányára egyaránt utaltak az interjúalanyok. A többirányú társadalmi-kulturális elvárások, illetve a feltehetőleg mindezek által is alakított, befolyásolt saját preferenciák alapján, gyakran a lakodalmi szolgáltatók (leginkább az esküvőszervezők, vőfélyek vagy ceremóniamesterek) segítségével és iránymutatásával a Covid idején házasságot tervezők többsége konkrét lakodalom-forgatókönyvekkel is rendelkezett. A Covid-kérdőív alapján az erre a kérdésre

válaszolóknak (487 válasz) 38,4%-ánál (187 fő) a házasságkötési forgatókönyv első, járvány előtti változata már elkészült, 39,5%-ánál (175 fő) részben kidolgozásra került. 13,6% (66 fő) esetében a forgatókönyv még nem került kialakításra, 11,9% (58 fő) nem is tervezett összeállítani ilyen időbélyegekkal ellátott listát. Fontos látunk tehát azt, hogy a Covid-19 idején indokoltá váló újratervezések módjai és kimenetei a lakodalom-szervezés, tervezés előrehaladottságával, a forgatókönyvek előzetes kidolgozottságával, a szülői és a saját preferenciák határozottságával is összefüggtek. A többség pontosan ezekhez az előzetes elképzelésekhez igyekezett ragaszkodni – ezért kivárt, vagy halasztott, vagy teljesen új, a saját elvárásaival leginkább összeegyeztethető lehetőségeket, alternatívákat keresett.

35.

A vizsgált időszakban tehát a menyasszonyok nemcsak a korlátozó struktúrák és szabályok tekintetében keresték aktívan az információkat, hanem a házasságkötés kortárs divatjaival és hagyományaival kapcsolatban is próbáltak minél mélyebb ismeretekhez jutni. A járvány alatt az online felületeken a menyasszonyok gyakran rákérdeztek a házasság és a házasságkötés, a polgári esküvő és lakodalom kortárs lehetőségeire (rurális, városi, hagyományos, modern) és jelentéseire. Mindeközben több ízben felmerült a házasságkötéssel kapcsolatos általánosabb és speciálisabb normák, szabályozások, hagyományok, divatok és elvárások kérdése és mindezek érvényesítése, érvényessége a Covid-19 idején. Különösen az érdekelte a menyasszonyokat, hogy milyen házasságkötéssel kapcsolatos szabályok, iránymutatás és elképzelések ismertek (pl. egyházi esküvő, fehér ruha, nagy létszámú esküvő, lakodalom stb.). Ki hogyan és legfőképpen miért és miként tartja be azokat? A házasulandók kapcsolati köreiből kik (szülők, vőlegény, barátok, ismerősök) kérik számon ezeket a házasulandókon, ha számonkérlik egyáltalán? Hogyan lehet továbbá a „számonkérők” különféle óhajait, javaslatait elhárítani, figyelmen kívül hagyni? Mikor, miért és kivel érdemes és kell is kompromisszumot kötni, kiknek érdemes tulajdonképpen megfelelni? Eddigi eredményeim azt mutatják, hogy bár a kérdés számos rurális-városi és egyéb társadalmi különbséget mutat, a házasulandók a szüleik, illetve a rokonaik, az idősebb generációk helyett elsősorban a barátaiknak, kortársaiknak igyekeznek megfelelni. A saját, családtól kvázi független döntések prioritását többször érintették beszélgetőtársaim is, és mindez megfigyeléseim szerint aktív része volt az online esküvőcsoportok mindennapi diskurzusainak is. Az egyik facebookos esküvőszervező csoportban, sok más poszthoz hasonlóan, nagy felháborodással, illetve együttérzéssel reagáltak egy fiatal menyasszony lakodalomlemondására. Vőlegényével közösen úgy döntöttek, hogy az eredetileg tervezett és már leszervezett nagyszabású lakodalmuk helyett kéttanús, polgári esküvővel ünnepelnek majd. Bár rajtuk kívül több ezren döntöttek ugyanígy, ugyanakkor, a fiatal menyasszony interpretációja szerint, bár a döntésükre hatással voltak a Covid-19 miatti jogi-egészségügyi szabályozások is, végül a pár (illetve a menyasszony) mégis a meghívott vendégek semleges hozzáállása és különösen az anyós (vőlegény édesanyja) intrikái, illetve a lakodalomszervezésbe való aktív beavatkozási kísérletei miatt döntött a lemondás mellett:

36.

Tegnap este úgy döntöttünk párommal, hogy lefűjjük a lagzit! Nem számít mit és mennyit bukunk! A döntést elég sok minden befolyásolta. De leginkább kedves anyósom. Egyszerűen teljesen kikészültem! [...] Belekötött kedves anyós a vendéglistába. [...] Természetesen az esküvőt megtartjuk, összeházasodunk de csakis két tanúval. [...] Lehet mi vagyunk túl önzők, hogy így döntöttünk végül, de ezt látjuk a legjobbnak. Mindenkinek további jó készülődést! [...]

– [...] Csak a vőlegény és a menyasszony dönt. Nincs befolyás, nincs hiszti, nincs, de én ezt így csinálnám, én még ezt hívnám meg, nekem ez nem tetszik stb... Ez a TI esküvőtök, a TI nagy napotok [...]. (2020. május 30.)

37.

A posztra érkezett hozzászólásokból az is szépen kirajzolódott, hogy a menyasszonycsoport tagjai, jelen esetben legalábbis, elítélték a lakodalomszervezésbe való külsős (rokon, családi) beavatkozásokat, például azokat, amelyek a régi hagyományokra hivatkoznak, és a házasságszervezésben elsősorban a házasulandók autonómiáját hangsúlyozták, a jegyespár közös választásait és döntéseit tartották irányadónak. Ezzel együtt bizonyos kérdések kapcsán felmerült a közös döntések, a családi, rokon, baráti kompromisszumok, szabályok, előírások, normák és kontextusok egyéni elbírálási lehetősége is.

38.

Az intenzív és aktív információgyűjtés segítségével lényegében újabb választási lehetőségek keresésére és közösségi-egyéni kiértékelésére törekedtek. Próbálták aktívan keresni, felismerni, illetve létrehozni-konstituálni ezeket a lehetőségeket. Mindeközben különféle beavatkozási kísérletekre is sor került. Egyrészt megfigyelhető volt egyfajta játék, manőverezés a struktúrák között, mindezt a reziliens, rugalmas alkalmazkodás jellemezte. Másrészt tudatos stratégiának és gyakorlatnak bizonyult még a felismert struktúrák figyelmen kívül hagyása, ahogy az is, hogy a társadalmi aktorok tudatosan a felismert struktúráknak „adták át” a döntéshozói szerepet, és mindeközben maguk háttérbe vonultak. Mindezek mellett számos példát találtam a struktúrák megváltoztatásának, átalakításának aktív kísérleteire is.

Lavírozás a struktúrák között – korábbi rendhagyó gyakorlatok keresése – rendkívüliből normatív

39.

A házasságtervezők a struktúrák közötti lavírozás lehetséges módjait, illetve a házasságkötés lehetőségeit egyfelől innovatív módokon keresték, másfelől korábbi rendhagyó házasságkötési gyakorlatokban ismerték fel és adaptálták. A korábbi, rendhagyó házasságkötési gyakorlatok kvázi normaként való alkalmazásának egyik legtipikusabb példája a polgári esküvők és a nagy napok (a lakodalom napja és/vagy az „igaziként” meghatározott házasságkötés napja) különválasztása, külön ünneplése volt. Az előrehozott, kisebb, kéttanús polgári ceremóniák és az ezeket kísérő, későbbi időpontokban (napokkal, hónapokkal vagy évekkel később) megtartott nagy napok – lakodalmak és az ezek rítusszerűségét, a házasságkötést reprezentáló újabb profán rítusok, a megerősítő szertartások – immáron több éve részei a hazai házasságkötési gyakorlatoknak. Az elmúlt 2-3 évben váltak különösen gyakorivá. A megerősítő szertartások a kortárs lakodalmi divatot követve a házasulandók párkapcsolatának biografikus, személyes aspektusait igyekeznek felmutatni, másrészt a hagyományosabb normáknak megfelelően színre is viszik, a násznép felé mímelik is a polgári esküvőt. A hivatalos polgári szertartás és a lakodalom elválasztása egy újabb lakodalmi szolgáltatói szerepkört is kitermelt, vagy inkább helyzetbe hozott. Ugyanis az esetek többségében a házasulandók, ha egyházi esküvőt nem terveznek, *szertartásvezetőket* kérnek fel arra, hogy a lakodalmakon eljuttassák, illetve megerősítsék a házasságkötést, hogy a lakodalom része legyen valamilyen releváns, kézzel fogható rítus. A hazai megerősítő szertartások sajátos típusai a nemzetközi gyakorlatban is jelen lévő regisztrálatlan, nem hivatalos házasságkötéseknek (commitment ceremonies). Ezekről viszonylag kevés

etnográfiai adattal rendelkezünk. A kortárs antropológiai kutatások elsősorban bizonyos kisebbségi csoportok, így az európai, például brit muszlim nem regisztrált, nem hivatalos házasságok eseteiként (Akhtar 2018), illetve a nyugati LMBTQI-házasságok alternatíváiként írtak eddig a jelenségről (Marzullo–Gilbert 2011:535–536; Reczek–Elliott–Umberson 2009). Bár a regisztrálatlan, nem hivatalos frigyek nemcsak a „kisebbségi”, hanem a „többségi”, mindennapi, átlagos esetekben is igen felülreprezentáltak, és Amerikától kezdve Nagy-Britannián át számos helyen előfordulnak, ezekről tudományos elemzések hiányában elsősorban a külföldi internetes esküvői portálokról tájékozódhatunk. Ezek alapján az látszik, hogy nemzetközi viszonylatban a legfontosabb érv a megerősítő szertartás és alapvetően a hivatalos házasságkötés terheitől megszabadított nagy nap mellett az, hogy így a házasulandók csak saját magukra, családjukra, barátaikra, ismerőseikre figyelhetnek. (22) A hazai szétválasztott, megerősítő szertartásos nagy napok eseteiben elsősorban a házasságkötési rítusok, események zsúfoltsága, a lakodalmi helyszín és időpont extravagánssága, rendkívülisége, és a házasságkötést sürgető egyéb családi-gazdasági körülmények (pl. betegség, terhesség, hitelfelvétel igénye) miatt döntenek így a házasulandók. Másrészt az is látszik, hogy a menyasszonyok a házasságkötésük megtervezésével, a hivatalos esküvő és a megerősítő szertartás közötti tudatos választással igyekeznek átvenni az irányítást a házasságkötésük fölött és egyúttal csökkenteni a bürokráciát az esküvőjükkel – annak módjával, típusával, helyszínével, rítusaival, a saját házasságuk létrehozásával és meghatározásával – kapcsolatban. Azt is feltételezem, hogy az elsősorban a házaspár, a menyasszonyok személyes elképzeléseit, az egyediséget, az adott párkapcsolatot előtérbe helyező szolgáltatói és menyasszonyi narratívák valahol a háttérben, a mindennapi diskurzusokban jelen lévő kortárs házasságkötési krízisre, illetve az úgynevezett *wedding paradoxra* is reflektálnak (ti. hogy sok a válás, mégis, főként gazdasági motivációk miatt számos frigy kötöttek) (23) – mindez tehát egyfajta kulturális válaszként is értelmezhető.

40.

A Covid–19 idején házasságot tervezők, újratervezők döntéseit vizsgáló kérdőívem eredményei szerint a kitöltők mintegy 19,8 %-a a hitelfelvétel (egészen konkrétan a Babavárho hitel) miatt (is) szeretett volna házasságot kötni. 2%-uk gyermeket várt, illetve 41,8%-uk gyermeket tervezett, 18,6 % házvásárlásra, építkezésre, bővítésre készült, részben a hitelekbe és/vagy a nászajándékokból befolyt összegből. 3,1%-ukat a különféle adókedvezmények is motiválták. Elsősorban azok a személyek tartották meg a lakodalmaktól elválasztott Covid-esküvőket a három hónapos karantén idején, akiknek a „papírra” mihamarabb szükségük volt, tehát fontos volt számukra az esküvő ütemezése: gyermekvállalás (7,8%) és/vagy a betervezett hitelfelvétel (10%) miatt. 27,5% ezekkel együtt egyszerűen nem kívánt tovább várni, nem szeretne volna tovább halasztani a régóta tervezett házasságkötést. 8,8%-nak a puritán esküvő is megfelelt, hiszen az csak „róluk szólt”, és számukra ez volt a lényeges. Jelenlegi ismereteim szerint a csupán a hitel, különösen a CSOK és a Babavárho hitel igénylése okán megkötött frigyek (a Covid-esküvők kapcsán is) elsősorban „másoknak” tulajdonított gyakorlatokként kerülnek említésre (pl. mi magunk is felvesszük a hitelt, ha már házasodunk, élünk a lehetőséggel stb., de ismerünk olyan személyeket, akik csak emiatt házasodtak).

41.

A különválasztott polgári esküvők és lakodalmak kortárs divatját az is jól mutatja, hogy a Covid-esküvők kisebb hányada az „eredeti” tervek szerint is kétnapos esküvő lett volna. A kérdőív kitöltőinek 8,4%-a külön napon megtartott kisebb polgári esküvőt és más napon megtartott egyházi esküvővel kísért lakodalmat, 4,1%-a

külön polgári esküvőt és más napon megtartott szertartásvezetős szertartással kísért lakodalmat, 2,7%-a külön polgári esküvőt és egyházi esküvővel és szertartásvezetős szertartással is fűszerezett lakodalmat tervezett. 1% külön egy kisebb polgári esküvőben és rítusokkal nem kísért, más napon megtartott lakodalomban gondolkodott. A többség az eredeti tervek szerint egy napon kívánt ünnepelni: 40,3% egy napra tervezte a polgári és az egyházi esküvőt, valamint a lakodalmat; 34,2% a polgári esküvőt és a lakodalmat; 6,5% a polgári esküvő mellett csak kisebb vacsorát tervezett. A karantén időszaka alatt, ha a házasulandók nem egyben halasztották el a házasságkötést – a többségnek ez volt a stratégiája, vagy kívártak –, akkor az egyes rítusok, így a polgári esküvő, az egyházi esküvő és a lakodalom elkülönültek (25,6% eredeti dátum szerint, 5,8% előrehozott dátummal tartotta meg a polgári esküvőt). Azért, hogy a polgári esküvőtől külön megtartott lakodalom is igazi ünnep, igazi rítus legyen, 13,4% az egyházi esküvőt is halasztotta a lakodalommal együtt. 18,1% szertartásvezetőt kért fel egy megerősítő szertartás levezetésére, illetve 2,5% az eredeti tervektől eltérően egyházi esküvőt is beiktatott.

42.

Azok a menyasszonyok, akik „eredetileg” nem külön napon megtartott polgári esküvőben és lakodalomban gondolkodtak, de a fent említett okok miatt ebben potenciális választási lehetőséget láttak, igyekeztek a lehető legjobban megismerni ennek módjait és bevált gyakorlatait. Így például a döntések előkészítő szakaszában a menyasszonyok számos kérdést tettek fel az erről valódi, személyes tapasztalattal rendelkező menyasszonyoknak, asszonyoknak és lakodalmi szolgáltatóknak. A beszélgetések és viták során a menyasszonyok elsősorban az ezekkel kapcsolatos valódi menyasszonyi tapasztalatokra, ötletre és mindezeknek az érzelmekre, illetve gyakran a násznépre gyakorolt hatásaira voltak kíváncsiak. Például: „Akinek külön napon volt a polgári esküvő és a lagzi tudna mesélni, hogy hogy milyen volt? Nem bántatok meg? Ugyanazt a ruhát vettétek fel, vagy valami egyszerűbbet? [...]” (2020. március 23.). Ezekben a kérdésekben a más generációhoz tartozó szülők, barátok és ismerősök nem igazán tudtak segíteni, csak azok, akik ismerősen mozogtak a kortárs lakodalmak világában. Tehát amíg a szülői, családi elképzelések és döntéshozói szerepek kissé átértékelődtek, (ideiglenesen) átrendeződtek, sok esetben háttérbe szorultak, s ez nagyon komoly konfliktusokat is okozott, addig a menyasszonytársak, illetve a lakodalmi szolgáltatók által uralt online diskurzusok befolyásoló szerepe jelentősen nőtt.

43.

A többség, akik nem érték be a kisebb esküvővel, ezért a lakodalmat, illetve a polgárit és a lakodalmat együttesen halasztották, vagy éppen kívártak, elsősorban az eredeti terveikhez igyekeztek ragaszkodni (47,4%), és a lakodalmat, esküvőt olyan családi, baráti ünnepségnek tekintették, amely számukra értelmezhetetlen lett volna egy szűkebb körű, puritánabb, szolgáltatásokat nélkülöző polgári esküvő keretében – nem valósult volna meg az igazi átmeneti rítus. 36,3% mondta azt, hogy az esküvő családi ünnep, illetve 36,8% azt is, hogy fontos számukra, hogy az ígéreteiket és fogadalmait a családjuk és a barátaik előtt mondják ki. 2,9% megemlítette azt is, hogy nemcsak ők, hanem a szüleik is ragaszkodtak a nyilvános, nagyobb szabású, szolgáltatós lakodalmakhoz és esküvőkhöz.

44.

Meg mi is gondolkodunk hosszútávon szeretnénk majd lakást venni, nyilván emiatt majd egyszerűbb lesz nyilván, hogyha hitelt szeretnénk felvenni. Akkor hitelt veszünk fel, ha meg nem, akkor nem. [...] Legyen ennyi év után egy rendes lagzi, próbáljuk összerántani a családokat úgy ahogy eddig még sose tudtuk megtenni, az elmúlt pár év óta, amióta a

másik család is szétment, mármint a másik oldalról. És akkor tényleg legyen egy olyan emlékünknél, a megmaradt nagyszülőkkel, akik szegénykék még élnek, barátokkal, családokkal legalább egy estéig megélni azt a család-érzést, amit valószínűleg már nem fogunk tudni összerántani már később. (24)

45.

A hagyományok elutasítása, elhárítása mellett tehát az átszervezéseket a normákra, hagyományokra való hivatkozások is motiválták, azokat inkább preferált mintaként, adaptációs modellként említették, pozitív előjelet kaptak. A házasságtervezők, újratervezők közül sokan például azért is ragaszkodtak a nagy lakodalomhoz, a nagy családi ünnepséghez, látványos rítusokhoz és ceremóniákhoz, s egyúttal utasították el a puritán, vendég nélküli, egyszerűsített polgári házasságkötést, mert a nagy rendezvényeket hagyományosnak, normatívnak gondolták el. Vagyis egy olyan legitim modellként értelmezték, amelyhez igazodni igyekeztek, mert „régebben is így volt”. A nagyszabású lakodalomra, ennek hagyományára mint modellre való hivatkozás egyben olyan narratív stratégiának is bizonyult a Covid-19 ideje alatt, amellyel a korábbi, korlátozások előtti lakodalmak, illetve a saját elképzelések mellett lehetett érvelni. A már említett, lakodalmak megtartásáért indított online petíció aláírói több ezer hozzászólásban hivatkoztak a lakodalmak hazai szokásrendjére. Arra, hogy tulajdonképpen a lakodalmak elengedhetetlen, hagyományos részei a házasságkötésnek. A hozzászólásokban több tucatszor megjelent érvként a hagyományra, szokásokra, illetve a hagyományos lakodalmakra való utalás is, abban a kontextusban, hogy a jegyesek a lakodalom megtartásával csupán a hagyományokat, szokásokat kívánják betartani: „Aláírom, mert úgy gondolom a hagyományokat illő betartani”; „Szeretnénk megtartani hagyományokhoz méltan a lakodalmat is a polgárral együtt”; „Egyszeri alkalomnak szántam az életemben ezt és azt hagyományosan megélni a családdal és barátokkal” (2020. május 5.); „Aláírom mert, július 18-án lesz az esküvőnk nagy napja, 30 fővel s szeretnénk lakodalmat is tartani ahogy ez mindig is szokás”; „Szeretném ha megtarthatnánk az esküvőt és a lakodalmat is, a magyar szokások szerint” (2020. május 3.).

46.

Korábról is ismert, adaptálható lehetőségként merült fel még a lakodalmak halasztása, bizonyos szolgáltatások lemondása és a lakodalmak ideiglenes lemondása is. Ezekhez a döntésekhez, újratervezésekhez a Covid-19 miatt kihirdetett alkotmányos helyzet vis maior állapota biztosította a jogi háttérrel, jogi alapot. A vis maior esetében olyan váratlan helyzetről van szó, amelyért semelyik fél sem felelős (ennek teljes mértékben megfelelt a pandémia miatti rendkívüli helyzet). A PTK 6:185 § (2) bekezdése szerint „ha a szerződés olyan okból hiúsul meg, amelyért egyik fél sem felelős” – jelen esetben a pandémia miatti váratlan, vis maior helyzetre való tekintettel –, a szolgáltatás foglalója visszajárna a vevőnek. Ez néha nehezebben valósult meg a gyakorlatban, ha a felek egyáltalán kötöttek szerződést, és ha a foglalt valóban visszaigényelte a vevő. Ez a lépés nem volt teljesen automatikus, és több online jogsegélycsoport is alakult a problémák megfelelő kezelésére. Mert például a távolabbi időpontú esküvők és lakodalmak esetében, mivel sokáig nem volt ismert a korlátozások időbeli hatálya, vis maiorra hivatkozni nem igazán lehetett. Az átszervezések, halasztások, új dátumok keresése, illetve a kivárási bizonyult a gazdaságilag leghatékonyabb, támogatott stratégiának. A halasztások, átszervezések legnagyobb, strukturális szintű, elsősorban a szolgáltatóipar irányából reflektált gátja volt még az őszi-téli, illetve jövőbeli esküvők és lakodalmak felhalmozódásától való megalapozott félelem. Vagyis, hogy az elhalasztott és

az eredetileg is a következő évre tervezett, illetve az újonnan bekalkulált esküvőkkel együtt alig lehet majd szabad időpontokat találni, mert például a házasulandók a hétvégéket preferálják. Ezzel együtt a lakodalmi szolgáltatók az alternatív, a lakodalmazás szempontjából mellőzött hétköznapi időpontok mellett is érvelni kezdtek. Az ő érdekükben elsősorban a halasztás, az újabb időpontok egyeztetése, a foglalók, előlegek megtartása, illetve a jövő évi kiadások és bevételek tervezése (a szolgáltatási költségek esetleges emelése) állt. Főként az együttműködések, a kölcsönösen kielégítő megoldások, közös kompromisszumok megkötését, illetve az ebbe az irányba mutató döntések meghozását támogatták. A megrendelők lemondás esetén a foglaló visszaszerzését, halasztás esetén a jó időpontok és helyszínek megtalálását, megtartását szorgalmazták. Ha a legmegfelelőbb időpontok megtalálását nehezítette a szolgáltatók rugalmatlansága, új szolgáltatót kerestek. Míg a kérdőív kitöltői közül a többség (69%) szolgáltatásokat egyáltalán nem mondott le, 74% a házasságkötéssel kapcsolatos személyes álmaihoz ragaszkodott, ezért halasztott és más, mindenkinek megfelelő időpontot keresett az esküvő átszervezéséhez. Vagy teljesen új, végleges vagy feltételes B tervet szőttek: „Nem mondanánk le semmit, csak úgy rögzítenénk az új dátumot a lakodalom halasztása tekintetében, hogy egyeztetnénk a szolgáltatókkal és ahhoz igazodva, hogy mindenkinek megfelelő legyen” (2020. május 1., Győr-Moson-Sopron megye, esküvő tervezett dátuma: 2020. augusztus 5., egyelőre nincs új időpont); „Le nem mondtunk semmit csak átütemeztük jövő évre” (2020. május 11., Borsod-Abaúj-Zemplén megye, döntés előtt, esküvő eredeti dátuma: június 20., új dátum: 2021. május 22.). 14,3% mondta azt, hogy az esküvő-lakodalom újratervezése során az egykori álmokról való lemondásra volt, lesz szükség, 11,7% ebben a kérdésben még bizonytalan. Ezzel együtt 7% jó néhány szolgáltatás lemondása mellett döntött, 4% viszont újabbakat (is) keresett, 5,8% fogalmazott úgy, hogy szolgáltatóváltásra volt szükség. A lemondások hátterében elsősorban a költségek csökkentésének kényszere, az erről való döntés állt. A házasulandók bizonytalanra vált anyagi helyzetük miatt döntöttek a szolgáltatások lemondása, a lakodalmi költségkeret általánosabb csökkentése (a kitöltők 4,7%-a), illetve a vendégek létszámának korlátozása (8,4%) mellett (vö. Howard–Ortiz 1971).

47.

A halasztás és az új időpontok megtalálásának nehézsége is számos visszalépéshez vezetett. Mert míg a házasulandók ragaszkodtak a klasszikus időpontokhoz (péntek, szombat, esetleg vasárnap), a szolgáltatók inkább a hétköznapiakat preferálták: „Valószínűleg a fotósoknak és a videósoknak nem lesz jó az az időpont, ami a helyszíneknek igen” (döntés előtt, lehetőségek beazonosítása, 2020. május 2., Bács-Kiskun megye); „A cukrász a ceremóniamester és a dekoros nem biztos, hogy tud az új időpontra vállalni” (döntés után, szervezés alatt, 2020. május 4., Pest megye). Gyakran azért is kellett szolgáltatót váltani, mert az adott vállalkozás nem élte túl a járvány gazdasági megpróbáltatásait: „Igazából az étterem, ruhakölcsönző bezárt, itt nem volt gond, a törvény kimondta, hogy nem lehet lagzit tartani. Emiatt a sminkes, fodrász, fotós, dj, szertartásvezető, és a cukrász is megértő volt. Reméljük mindenkinek jó lesz az új időpont is majd...” (döntés alatt, választások mérlegelése során, 2020. május 3., Szabolcs megye). Máskor előzetes döntések is megalapozták a szolgáltatók cseréjét, ha például az újratervezés során a házasulandók módosítottak vagy módosítani terveztek az esküvőjük-lakodalmuk forgatókönyvén: „Szertartásvezető, DJ [ti. lemondásra került], (a videóst csak félig, szerződést kell módosítani, kevesebb munka lesz kisebb esküvővel, ugyanez a helyzet a cukrásszal is)” (döntés után, 2020. május 3., Pest megye).

Lavírozás a struktúrák között – innovációk

48.

Áttérve a korlátozáshoz kapcsolódó stratégiákra és gyakorlatok szintjén szervesült innovációkra, ezeknek egyik legplasztikusabb példája a fotósok hivatalos tanúvá tétele volt. Ez stratégiaként, „ellenválszként” akkor merült fel az esküvők átszervezése során, amikor a fényképészek és videósok jelenléte is tiltott lett a polgári esküvőn. Így azonban az egyik vagy mindkét tanú szerepében a fényképészek részt vehettek a szertartáson. Ezzel a felállással versenyzett még a szülők, elsősorban az édesanyák tanúként való részvétele azokban az esetekben, amikor a helyi szintű szigorú korlátozások miatt a család más módon nem jelenhetett volna meg a gyermek esküvőjén. A fotósok tanúvá tételét a házasulandók és a lakodalmi szolgáltatók egyaránt támogatták, más-más intencióval: „Istenem, legyen a tanú a fotós és a videós... :) Max. Ők nem lesznek rajta a fotókon, de legalább profi felvételek születnek” (lakodalmi szolgáltató, 2020. április 18.); „Az OT szűk családi körben megtartható esküvőt említett. Ez minimum áll az Anyakönyvvezetőből Menyasszonyból, Vőlegényből és 2 Tanúból. De senki nem mondta, hogy a tanúk foglalkozása nem lehet fotós és videós!” (lakodalmi szolgáltató, 2020. április 18.); „magam részéről akkor is be fogom vinni a fotóst a házasságkötésre, ha a fene fenét eszik is. Ha kell akkor arra az időre »testvéremmé« fogadom, – aki mit ad az Isten – konyít a fényképészethez. És ha úgy alakul, hogy annyira elfajul a dolog, akkor befizetem a kiszabott büntetést (erre vajmi kevés esély van)” (menyasszony, 2020. április 18.). (25)

A felismert struktúrák figyelmen kívül hagyása

49.

A felismert struktúrák figyelmen kívül hagyása elsősorban a kisebb szabályszegéseket és a „nem kérdés elvének” többé-kevésbé stratégikus alkalmazását jelentette: ha nem kérdezzük rá az adott dologra, bizonyosan nem kapunk nemleges, elutasító választ. Így például gyakran megesett, hogy a házasulandók több személyt hívtak a zártkörű polgári eseményre, mint amennyi engedélyezett volt, hátha mégis mindenki bebocsátást nyerhet. Ezek az akciók többször sikerrel is jártak. Mások titokban kisebb lakodalmakat is megtartottak magánházak udvarain, éttermek kerthelyiségeiben, többen mellőzték a maszk használatát. A felismert struktúrák figyelmen kívül hagyásának gyakorlataival és ideológiájával gyökeresen ellentétesnek bizonyultak az 1960-70-es évek társadalomtudományos irodalmából is jól ismert, struktúrák által meghatározott egyéni döntések klasszikus esetei. De esetünkben mégsem csupán a struktúrák általi passzív meghatározottságról volt szó, hanem sokkal inkább olyan aktív stratégiáról, illetve normatív ideológiáról, amely a körülmények bizonytalansága, a választások különös nehézsége okán a saját, ágensi döntési pozíció ideiglenes felfüggesztését kezdeményezi, illetve legitimálja azt. Ennek lényege a következőképpen összegezhető: sok döntésekkel és választásokkal kapcsolatos nehézség, aggodalom kivédhető azzal, ha engedjük, hogy sodorjanak az események, a folyamatosan változó struktúrák, és majd a végső döntéseink során e meghatározottságok, lehetőségek alapján cselekszünk. Az irányítás elengedése gyakran vallásos, spirituális elképzelésekkel is társult, miszerint helyettünk a Sors, illetve Isten stb. dönt, határoz:

50.

És valamilyen szinten, nyilván ez nem kedves dolog, de én azt gondoltam, hogy jobban jártak azok a menyasszonyok, akiknek március 15-tel, azt mondták, hogy jól van, nem tarthatjátok meg. Mert nem volt más

választásuk. Ők nem dönthettek máshogy. Nekik úgy kellett dönteni, hogy oké, jó. (26)

Úgyhogy most úgy vagyok, hogy haladjunk az árral, ahogy meg volt beszélve, várjunk még júniusig, és ha júniusban azt látjuk, hogy ez az egész nem fog működni, akkor végre vágjuk el ezt az idei 2020-as évet, és akkor legyen az, hogy mi készülünk a 2021-re. (27)

A struktúrák megváltoztatásának, átalakításának kísérletei

51.

A jogi-politikai előírások, szabályok megváltoztatásának egyik leglátványosabb példája az az április 30-i kormánybejelentést kísérő online petíció volt, amellyel az aláírók – többségében menyasszonyok és lakodalmi szolgáltatók – a tavaszi-nyári esküvők és lakodalmak tervezhetőségét, a lakodalmak megtartását kívánták elérni. Jelzem, az értelmezések szerint sikerrel. A petíció egy lakodalmi szolgáltató (esküvőszerző hölgy) kezdeményezésére jött létre, és mintegy 13 ezren csatlakoztak hozzá. Részlet a petíció szövegéből:

52.

A menyasszonyok és az esküvői szolgáltatók közös érdeke, hogy az esküvői szertartás után a lakodalmakat is engedélyezze megtartani a kormány. Magyar jegyespárok ezrei várják a választ erre a kialakult helyzetre. Méltatlannak tartják, hogy tömegrendezvénynek minősítse a kormány az esküvők utáni lakodalmakat. Hiszen itt többnyire olyan emberek találkoznak, akik a hétköznapiakban is tartják a kapcsolatot egymással. Család, barátok. Többen már évek óta szervezik ezeket az eseményeket, nagyon sok időt, energiát és pénzt áldoztak erre. Kérjük a kormányt, hogy a családi események esetén tekintsen el, legalább vidéken a korlátozástól. (28)

53.

Két héttel a petíció elindítását követően a korábbi szabályozások, korlátozások részleges feloldása, majd június 1-től vidéken, június 15-től Budapesten is a lakodalmi szezon kezdete következett. „Köszönjük mindenkinek, aki aláírásával támogatta a kezdeményezésünket. Vidéken és Pest megyében is 06.01-től 200 főig engedélyezi a kormány a lakodalmak megtartását. Sok Boldogságot minden jegyespárnak :)” – írta ki május 14-én a petíció kezdeményezője, és maguk az aláírók is ekképpen, sikeresként – a struktúrák valódi megváltoztatásaként – értelmezték az újonnan bevezetett enyhítéseket. Ugyanakkor a korlátozások enyhítése más összefüggésekkel is magyarázható: a lakodalmak, esküvők, a hivatalos házasságkötések tömeges halasztása, lemondása – vagyis a házasságkötési hajlandóság KSH-statisztikák szintjén is megmutatkozó jelentős visszaesése önmagában is hatással lehetett a törvényhozókra. Azt feltételezem, hogy mindennek jelentős szerepe volt a lakodalmakkal kapcsolatos korlátozások enyhítésében, hiszen a vezető kormányzati narratíva a házasságkötési és ezzel együtt a születési ráta emelkedését támogatja.

Hogyan működnek ezek a döntésekkel kapcsolatos ideológiák és stratégiák?

54.

Végül fontos látnunk azt is, hogy ezek a fentebb kifejtett döntéshozási stratégiák és az ezekből következő gyakorlatok nem kizárólagosan, hanem gyakran egymás után, szituatívan, akár többször is feltűntek a házasságtervezők gyakorlatai között. Így például egy budapesti beszélgetőtársam a Covid-időszak alatt a lakodalomszervezés során többször kivárt, illetve átadta magát a struktúrák által kijelölt döntési helyzeteknek, máskor viszont, az online petíciót is aláírva a struktúrák megváltoztatására törekedett, s mindeközben a kortárs lakodalmi gyakorlatokból adaptálható átszervezési mintákat is aktívan kereste. Így alaposan utánajárt annak, miként működhet az esküvőről leválasztott lakodalom, és az mennyire összeegyeztethető a saját előzetes elképzeléseivel. Az információk birtokában B, illetve C terveket is gyártott (teljes éves, néhány hónapos halasztás, polgári esküvő megtartása eredeti időpontban, lakodalom halasztása). Végül a polgári esküvőjét és a lakodalmát 2020 júliusában két egymást követő napon, eredeti terveikhez közel hasonló módon – első nap polgári esküvő, második nap szertartásvezetős ceremónia és lakodalom –, az eredetileg tervezett dátumon tartották meg. Kaposvári beszélgetőtársam szintén többször kivárt, döntést halasztott, illetve felfüggesztett a bizonytalan, folyamatosan változó rendeletekre hivatkozva, majd az április 30-i újabb, a rendezvényeket augusztus 15-ig tiltó rendeletek nyomán egy alternatív lakodalmi stratégia adaptálása mellett döntött B tervként (egyházi esküvő és polgári eredeti időpontban, lakodalom szertartásvezetős ceremóniával egy évvel elhalasztva). Majd a lakodalmi korlátozások májusi feloldását követően az eredeti időpontban, augusztusban megtartott lakodalom, egyházi esküvő és polgári esküvő mellett döntöttek. Tehát, ahogy azt az előbbi példák esetében is láthattuk, a döntések, illetve a döntésekhez vezető választások nem egyszeri események, hanem inkább olyan többirányú folyamatok, amelyeket sorozatos mérlegelések kísérnek (lásd erről Luhmann 1995: 296–297; 2005: 85–89). És amivel Luhmann kevésbé számolt, mindezek szorosan összefüggnek a strukturáló körülmények reflexív felismerésével, kiértékelésével és – ahogy azt szintén láthattuk –, a lehetőségek, illetve a lehetőségekkel kapcsolatos információk aktív keresésével és innovatív létrehozásával is.

Összegzés

55.

Mi az oka tehát a Covid-esküvők másságának és hasonlóságának? A karantén időszak alatt elsősorban a jogilag hivatalos (szolgáltatások nélküli) házasságkötések gördülékenységének, a „papír megszerzésének” biztosítása volt az elsődleges törvényhozói szempont. Ez a törvényhozói jogi-politikai akarat találta szembe magát a házasságtervezők és az esküvői szolgáltatók másfajta esküvő- és lakodalomértelmezéseivel, és az ezekkel összefüggő, a papírszerzésen túlmutató igényeivel. Láthattuk, hogy a megváltozott körülmények ellenére, vagy inkább ezek mellett is a házasulandók döntő többsége ragaszkodott az eredeti, „habituális” (lásd Bourdieu 1977) elképzeléseikhez, álmiaihoz, illetve kisebb százalékuk lemondott a drágább, felesleges szolgáltatásokról az olcsóbbak, illetve a szükségesek javára. A biztonságosabb, jónak-megfelelőnek tűnő lehetőségek mellett döntöttek. Tették mindezt azért, mert az elsődleges preferenciáik, elvárásaik, elképzeléseik gazdasági, jogi korlátokba ütközhettek, illetve a tőlük független körülmények akadályozták ezek

megvalósítását. Újabb lehetőségeket, újabb adaptálható mintákat kerestek, és mindeközben felismerték, értelmezték a házasságkötésüket potenciálisan befolyásoló struktúrákat, lavíroztak ezek között, vagy éppen átlépték, megkerülték azokat, megint máskor egyéni és közösségi gyakorlataikon keresztül újabb struktúrák kialakítására is törekedtek. Láthattuk azt is, hogy a krízis időszaka alatt meghozott rendkívüli, nem vernakuláris, nem azonnali, hanem például késleltetett, elhalasztott, felfüggesztett döntések nem feltétlenül voltak „habituálisak”, illetve csak részben társadalmilag-jogilag meghatározottak. Ugyanis gyakran nagyon is észszerűek, tudatosak, precízen megtervezettek, esetleg érzelmi alapúak voltak, vagy esetükben éppen másfajta, például szabadon választott, illetve a nyilvános diskurzusok által újonnan kijelölt meghatározottságok érvényesültek.

JEGYZETEK

1 Nemzetközi kontextus alatt a jelenség több országot érintő jellegét értem, jelenlegi tudásom szerint a házasságkötést érintő változások a világ nagy részére kiterjedtek.

2 Pl. <https://www.noklapja.hu/olvasnivalo/2020/05/20/10-12-ezer-eskuvo-keresi-a-helyet-a-naptarban-2-resz/> (utolsó letöltés: 2020. 07. 13.) Nemzetközi szinten (itt angol nyelvterület) ezeket a rövidebb, rövidített miniesküvőket a *mini* és a *ceremony* kifejezések játékos összevonásával *minimonym*nak is nevezik. Forrás: <https://www.collinsdictionary.com/submission/22590/minimony> (utolsó letöltés: 2020. 10. 16.)

3 Társadalmi (társadalmilag meghatározott) cselekvő Bourdieu fogalomhasználatát követve (Bourdieu 1977).

4 Eredetileg több dél-dunántúli helyszínen és színtéren (online és offline terepmunka, digitális etnográfia) is kutatni kívántam, és alapvetően a globalizációval szorosan összefüggő jelenségek lokális megjelenési formáit, illetve az ideák és gyakorlatok „mozgását” szerettem volna vizsgálni. A hasonló problémákat tematizáló többszintű és többterepű etnográfia (multi-sited ethnography) módszertanáról lásd Marcus 1995.

5 Kb. 12 csoportban voltam jelen, ezek közül a négy legaktívabb csoportot figyelem a legintenzívebben, napi szinten (a csoportokban a tagok száma 2500 és 29.000 fő között váltakozik).

6 Az interjúk alkalmanként 2-3 óra hosszúságúak voltak.

7 Ezzel együtt a születések száma nem emelkedett, összesen 89.200 gyermek jött világra, ami 607-tel, 0,7%-kal elmaradt a 2018. évi születésszámtól. Forrás: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/nep/nep1912.html> (utolsó letöltés: 2020. 07. 14.)

8 Mélyinterjú (nő, kb. 30 éves, Budapest, 2020. május 8.), még a végleges döntések meghozatala előtt, B és C tervek kidolgozása már részben megtörtént, beszélgetőtársam ekkor még nem döntött a halasztásról, kivárt.

9 Válasz az online kérdőív kérdésére: „Adódtak-e más jellegű problémák, viták, konfliktusok [ti. a tervezés során]?”

10 Interjúrészlet, nő, 25 éves, Siófok, 2020. május 5.

11 A tervezett lakodalmak költségei a vizsgált időszakban a következőképpen alakultak: 38% 2.000.000 Ft feletti, 39% 1.000.000–2.000.000 Ft közötti, 15,8% 500.000–1.000.000 Ft körüli, illetve 7,5% 500.000 Ft alatti összegekkel kalkulált. A többség 80,8% saját erőből, 42,2% családja finanszírozásával, 2% banki hitellel tervezett, illetve 27,6% a lakodalom bevételeiből igyekezte a költségeket fedezni.

12 Interjúrészlet, nő, 23 éves, Kaposvár, 2020. május 7.

13 Interjúrészet, nő, kb. 30 éves, Budapest, 2020. május 8.

14 Interjúrészet, nő, 25 éves, Siófok, 2020. május 5.

15 Válaszok az online kérdőív kérdésére: „Milyen kisebb-nagyobb változtatásokra volt szükség? Módosult-e az eredeti esküvői forgatókönyv?”

16 Válaszok az online kérdőív kérdésére: „A Covid–19-járvány kitörése és az ezzel kapcsolatos járványügyi intézkedések miként érintették az esküvőszervezést, lakodalmazást?”

17 E-mail-részlet, nő, kb. 30 éves, Bécs, 2020. szeptember 5.

18 Forrás: <https://www.gov.uk/government/publications/covid-19-guidance-for-small-marriages-and-civil-partnerships/covid-19-guidance-for-small-marriages-and-civil-partnerships> (utolsó letöltés: 2020. 08. 21.)

19 Forrás: <https://24.hu/fn/gazdasag/2020/06/01/koronavirus-eskuvo-junius-riziko/> (utolsó letöltés: 2020. 08. 08.) Nagy-Britanniában évi 10 milliárd font a bevétele (Carter 2018: 175), az USA-ban egy 2016-os adat szerint elérte a 72 milliárd dollár éves bevételt (forrás: <https://www.marketresearch.com/IBISWorld-v2487/Wedding-Services-Research-10625277/?progid=89606>), Indiában 50 milliárd dolláros 2019-es bevételről olvasható elemzés (forrás: <https://www.livemint.com/opinion/columns/india-s-big-fat-wedding-industry-is-slowdown-proof-11580406700650.html>) (utolsó letöltés: 2022. 07. 06.)

20 Ez a létszám volt a jellemző a korábbi években is (korábbi, 2020. február–márciusi online kérdőívem tanúsága szerint): az elmúlt években házasodók 38,8% 50 fő alatti, 40,5% 50 és 100 fő közötti, 17,8% 100–200 fős, 2,8% 200 fő feletti lakodalmat tervezett.

21 <https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/9c64e7fe063b644848c7a154b073c481466b4362/megtekintes> (utolsó letöltés: 2022. 09. 30.)

22 Forrás: <https://www.bustle.com/articles/21696-7-reasons-to-get-married-before-your-big-wedding-day-why-i-tied-the-knot-early> (utolsó letöltés: 2020. 03. 27.)

23 Maga a wedding paradox a hazai és nemzetközi házasságok eseteiben is a házasságkötések viszonylagos népszerűségét és ezzel párhuzamosan a házasság intézményének népszerűtlenségét húzza alá, a rítus és az intézmény közötti viszonyt ellentmondásosnak, paradoxnak tekinti. Ez a paradoxon a statisztikai adatokat tekintve a magyarországi házasságkötések és házasságok esetében is feltételezhető (lásd erről Carter–Duncan 2017; 2018; Willoughby–Spencer 2017).

24 Interjúrészet, nő, kb. 30 éves, Budapest, 2020. május 8.

25 Facebookos esküvőszervező csoport tagjai, online csoport.

26 Interjúrészet, nő, 23 éves, Kaposvár, 2020. május 7.

27 Interjúrészet, nő, kb. 30 éves, Budapest, 2020. május 8.

28 2020. május 3. Forrás: <https://www.peticioek.com/eskuvonk-utan-lakodalmunkat-is-szeretnenk-megtartani?uv=23778272&fbclid=IwAR2lmiZ2oAHcJrVpYKkCVDvBvcexJ-DcWIUmEVyL-tHv7Pk6Z6GqrOfWRbU> (utolsó letöltés: 2020. 07. 07.)

IRODALOM

AKHTAR, RAJNAARA C.

- 2018 Modern Traditions in Muslim Marriage Practices, Exploring English Narratives. Oxford Journal of Law and Religion, 7(3):427–454. <https://doi.org/10.1093/ojlr/rwy030>

BOHOLM, Å. – HENNING, A. – KRZYWORZEKA, A.

- 2013 Anthropology and decision making: An introduction. Focaal: European Journal of Anthropology 65:97–113. <https://doi.org/10.3167/fcl.2013.650109>

BOURDIEU, PIERRE

- 1977 Outline of a theory of practice. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511812507>
- 1984 Distinction: A social critique of the judgement of taste. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- 1990 The logic of practice. Stanford, California: Stanford University Press. <https://doi.org/10.1515/9781503621749>

BRUNER, JEROME S.

- 1983 In Search of Mind. Essays in Autobiography. New York, NY: Harper & Row Publishers.

CARTER, CHARLES FREDERICK – MEREDITH, G. PATRICK – SHACKLE, GEORGE LENNOX SHARMAN, EDS.

- 1954 Uncertainty and Business Decisions: A. Symposium. Liverpool: Liverpool Un. Press.

CARTER, JULIA – DUNCAN, SIMON

- 2017 Wedding Paradoxes: Individualized Conformity and the “Perfect Day”. The Sociological Review 65(1):3–20. <https://doi.org/10.1111/1467-954X.12366>
- 2018 Reinventing Couples: Tradition, Agency and Bricolage. Basingstoke: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/978-1-137-58961-3>

FOUCAULT, MICHEL

- 1978 The History of Sexuality. Volume 1: An Introduction. New York: Pantheon Books.

FREEMAN, MAURICE

- 1961 On the Concept of the Kindred. Journal of the Royal Anthropological Institute 91:192–220. <https://doi.org/10.2307/2844413>

GIDDENS, ANTHONY

- 1992 The Transformation of Intimacy. Sexuality, Love, and Eroticism in Modern Societies. Stanford: Stanford University Press.

GILDING, MICHAEL

- 2010 Reflexivity over and above convention: The new orthodoxy in the sociology of personal life, formerly sociology of the family. The British Journal of Sociology 61(4):757–777. <https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2010.01340.x>

GOLDSTEIN-GIDONI, OFRA

- 2001 The making and marking of the ‘Japanese’ and the ‘Western’ in Japanese contemporary material culture. Journal of Material Culture 6(1):67–90. <https://doi.org/10.1177/135918350100600104>

GOODENOUGH, WARD H.

- 1955 A Problem in Malayo-Polynesian Social Organization. American Anthropologist 57:71–83. <https://doi.org/10.1525/aa.1955.57.1.02a00090>

GÜNEL, G. – VARMA, S. – WATANABE, C.

- 2020 A Manifesto for Patchwork Ethnography. Member Voices, Fieldsights, June 9. <https://culanth.org/fieldsights/a-manifesto-for-patchwork-ethnography> (2021.11.01)

- GROSS, NEIL
2005 The detraditionalization of intimacy reconsidered. *Sociological Theory* 23(3):286–311. <https://doi.org/10.1111/j.0735-2751.2005.00255.x>
- HOROWITZ, MICHAEL M.
1967 A Decision Model of Conjugal Patterns in Martinique. *Man* 2(3):445–453. <https://doi.org/10.2307/2798731>
- HOWARD, ALAN – ORTIZ, SUTTI
1971 Decision Making and the Study of Social Process. *Acta Sociologica* 14(4):213–226. <https://doi.org/10.1177/000169937101400401>
- HUNGLER SÁRA – KENDE ÁGNES
2019 Nők a család- és foglalkoztatáspolitikáé kerestútján. *Pro Futuro* 9(2) http://real.mtak.hu/104933/1/Hungler-Kende_szerk_profuturo.pdf
(utolsó letöltés: 2020. 11. 15)
- LUHMANN, NIKLAS
2005 The paradox of decision making. In Niklas Luhmann and organization studies. David S. – Karl H. B., eds. 85–106. Malmö, Sweden: Copenhagen Business School.
- MARCUS, GEORGE
1995 Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-sited Ethnography. *Annual Review of Anthropology* 24:95–117. <https://doi.org/10.1146/annurev.an.24.100195.000523>
- MARZULLO, MICHELLE A. – HERDT, GILBERT
2011 Marriage Rights and LGBTQ Youth: The Present and Future Impact of Sexuality Policy Changes. *Ethos* 39(4):526–552. <https://doi.org/10.2307/41343648>
- MEYER, CHRISTIAN – GIRKE, FELIX – MOKRZAN, MICHAL
2016 Rhetoric culture theory. *Oxford Bibliographies: Anthropology*. <https://doi.org/10.1093/obo/9780199766567-0157> (2020.11.15)
- IANNELLI, LAURA – GIGLIETTO, FABIO – ZUROVAC, ELISABETTA
2020 Facebook digital traces for survey research: Assessing the efficiency and effectiveness of a Facebook Ad-based procedure for recruiting online survey respondents in niche and difficult-to-reach populations. *Social Science Computer Review* 38(4):462–476. <https://doi.org/10.1177%2F0894439318816638>
- INGOLD, TIM
1993 Introduction: Relations Between Visual-Gestural and Vocal-Auditory Modalities of Communication. In *Tools, Language and Cognition in Human Evolution*. Gibson, Kathleen R. – Ingold, Tim, eds. 35–42. Great Britain: Cambridge University Press.
2000 *The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill*. London: Routledge.
- ILLOUZ, EVA
2012 *Why love hurts: A sociological explanation*. Cambridge: Polity Press.
- SZIKRA DOROTTYA
2018 Távolodás az európai szociális modelltől – a szegénység társadalompolitikája. *Magyar Tudomány* 179(6):858–871. <https://doi.org/10.1556/2065.179.2018.6.14>
- RECZEK, C. – ELLIOTT, S. – UMBERSON, D.
2009 Commitment without marriage: Union formation among long-term same-sex couples. *Journal of Family Issues* 30:738–756. <https://doi.org/10.1177/0192513X09331574>
- ROSALIND, EDWARDS – MCCARTHY, JANE RIBBENS – GILLIES, VAL
2012 The politics of concepts: family and its (putative) replacements. *British Journal of Sociology*, 63(4):730–746. <https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2012.01434.x>

- TURNER, VICTOR – BRUNER, EDWARD M., EDS.
1986 The Anthropology of Experience. Urbana: University of Illinois Press.
- QUINN, NAOMI
1975 Decision Models of Social Structure. *American Ethnologist* 2(1):19–46.
<https://doi.org/10.1525/ae.1975.2.1.02a00020>
- VALENTINE, Paul et. al.
2017 The Anthropology of Marriage in Lowland South America: Bending and Breaking the Rules. Gainesville: University Press of Florida. <https://doi.org/10.5744/florida/9780813054315.001.0001>
- VASILE, MONICA
2015 The Trader’s Wedding: Ritual Inflation and Money Gifts in Transylvania. *In* *Economy and Ritual: Studies of Postsocialist Transformations*. S. Gudeman, ed. 137–165. New York: Berghahn.
- WILLOUGHBY, BRIAN J. – SPENCER L.
2017 The marriage paradox: Why emerging adults love marriage yet push it aside. New York, NY: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190296650.001.0001>
- WERNER, CYNTHIA
2009 ‘Bride Abduction in Post-Soviet Central Asia: Marking a Shift Towards Patriarchy Through Local Discourses of Shame and Tradition.’ *Journal of the Royal Anthropological Institute* 15(2):314–331. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9655.2009.01555.x>